

BØRN AF KRIG OG FRED

Flygtningebørn i folkeskolen

Center for Udsatte Flygtninge
August 2011

Udgivet af:

Dansk Flygtningehjælp
Center for Udsatte Flygtninge
Borgergade 10, 3.
1300 København K
Telefon: +45 3373 5000
Fax: +45 3332 8448
www.flygtning.dk/udsatte
udsatte@drc.dk

Metodehæftet er gratis og kan downloades på
www.flygtning.dk/udsatte eller rekvireres ved at kontakte
Center for Udsatte Flygtninge i Dansk Flygtningehjælp
på udsatte@drc.dk.

Tekst: Line Sophia Jensen / Center for Udsatte Flygtninge / Dansk Flygtningehjælp
Forsidefoto: Modelfoto
Oplag: 500 eksemplarer
ISBN: 978-87-7710-014-7
Layout: Lenny Larsen / Design Now
Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri A/S

August 2011

Indhold

Skolen kan fremme flygtningebørns trivsel	
– Indledning og motivation	6
Børn af Krig og Fred.....	6
<i>Fakta om projektet</i>	6
Viden, forståelse og dialog.....	7
Læsevejledning	7
Flygtning i Danmark	
– Baggrundsviden	10
At være flygtning	10
Hvem, hvor, hvordan?	10
Traumer og PTSD	11
Børn og traumer	12
Virkningsfulde indsatser i skoleregion	13
Indsatser for flygtningebørn i folkeskolen	
– Forberedelser og forudsætninger	15
Inspiration fra Århus	15
Det gør en forskel.....	15
Indsatser for børn på mellemtrinet	15
Tilgang til emnet.....	16
<i>Overvejelser og dilemmaer</i>	16
Supervision	17
Klasseundervisning om flygtningeproblematikker	
– Konkrete metoder til klasseundervisning	19
Formålet med klasseundervisning.....	19
Hvad kræver det af dig og dine kolleger?	19
Kom godt i gang med klasseundervisningen	19
Aktiviteter, materialer og gode råd	20
<i>Introduktion til emnet gennem et verdenskort</i>	20
<i>Højtlesning</i>	20
<i>Aktiviteter, der går hånd i hånd med højtlesningen</i>	21
<i>Digtskrivning</i>	21
<i>Essayskrivning</i>	22
<i>Tegneserier</i>	23
<i>Højtlesning og brevskrivning</i>	23
<i>Hvad ville du tage med på flugt?</i>	23
<i>Hvor sidder følelserne?</i>	24
<i>Samtale ud fra tre illustrationer</i>	24
<i>Flygtningespillet</i>	25
<i>Logbog</i>	25
<i>Afspændingsøvelser</i>	25

Indhold *fortsat*

Børnegrupper for børn med flygtningebaggrund

– Konkrete metoder til børnegrupper	26
Formål med børnegrupper	26
Kom godt i gang med børnegruppen	26
Erfaringer fra Børn af Krig og Fred	27
Aktiviteter, materialer og gode råd	27

Forældreinddragelse

– Konkrete metoder til forældreinddragelse	28
Samarbejde med flygtningeforældre	28
Skab kontakt via inddragelse i konkrete skoleprojekter	28
Forældreinddragelse i Børn af Krig og Fred	29
Aktiviteter, materialer og gode råd	29
<i>Information til alle forældre</i>	29
<i>Skriftlig og mundtlig dialog med flygtningeforældre</i>	30
<i>Møder for flygtningeforældre</i>	30
<i>Aktiviteter for børn og voksne ved møderne</i>	30
Kom godt i gang med forældremøderne og det gode samarbejde	31
Afslutning og opfølgning	32

Mere viden om og for flygtninge

– Litteratur, rådgivning og nyttige links	33
Litteratur og materiale for dig og dine kolleger	33
Litteratur og materiale for eleverne	33
Behandlingssteder og rådgivning for flygtninge	33
Nyttige hjemmesider	33
Litteratur og hjemmesider anvendt i nærværende metodehæfte	33

Kopieringsmateriale

Bilag 1 – Fire historier til højtlesning	35
Bilag 2 – Tegneserieskabelon	43
Bilag 3 – 'Ingen måtte tage min mormor fra mig'	44
Bilag 4 – 'Der var kun plads til én dukke'	45
Bilag 5 – Skoletaskeskabelon	46
Bilag 6 – Skabelon til kropstegning	47
Bilag 7 – Farvesymbolik til kropstegning	48
Bilag 8 – Tre illustrationer	49
Bilag 9 – Historierne om Ali og Fatme	50
Bilag 10 – Afstresningsliste	54

Elev i 4. klasse

Skolen kan fremme flygtningebørns trivsel

Flygtningebørn og børn af forældre, der har været på flugt, lever ofte med følgerne af traumatiske oplevelser og psykiske sygdomme tæt inde på livet. Det er en realitet som følge af de oplevelser, de eller deres forældre er flygtet fra, og som ofte forstærkes af tilværelsen i eksil. Familielivet er ofte præget af fortidens oplevelser, ligesom mødet med en ny kultur, et nyt sprog og skolesystem kan være forvirrende og til tider frustrerende.

Undersøgelser viser dog, at psykosociale indsatser¹, der retter sig mod eksiltilværelsen, herunder de hverdagslige omgivelser som eksempelvis skole og daginstitutioner, har en væsentlig betydning i forhold til at genopbygge og styrke flygtningebørnenes modstandskraft og sociale trivsel. Folkeskolen har daglig kontakt med børnene og er derfor afgørende i sikringen af et godt socialt miljø, herunder nære og tillidsprægede relationer til klassekammerater og voksne. Samarbejdet mellem skole og hjem er således en fordel, når der skal rettes en særlig indsats over for flygtningefamilier.

Børn af Krig og Fred

På baggrund af ovenstående tog Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge initiativ til at igangsætte et projekt i samarbejde med to folkeskoler. 'Børn af Krig og Fred' er et metodeudviklingsprojekt, hvis mål er at styrke børn i flygtningefamilier ved at skabe forståelse og respekt omkring børnenes og familiernes situation hos børnene selv, deres familier, klassekammerater, skolens faggrupper og øvrige professionelle netværk. Dette opnås blandt andet ved at give skole og klassekammerater viden om det at være flygtning, og ved at bryde tabuer, som knytter sig til denne problematik. Målet er at skabe bedre rammer for en vellykket skolegang og på længere sigt skabe mulighed for en bedre trivsel generelt for børn i flygtningefamilier. Dette forsøges opnået gennem fire indsatsområder:

- Alderssvarende klasseundervisning om eksilproblematikker og post traumatisk stress
- Gruppebaserede indsatser for særligt udsatte børn
- Styrket forældresamarbejde
- Opkvalificering af børnenes professionelle netværk

De børn, der har deltaget i 'Børn af Krig og Fred', har hovedsageligt været børn, som er født i Danmark af forældre, der er flygtet hertil. Projektet henvender sig dog i lige så høj grad til børn, der selv har været med på flugten.

Fakta om projektet

Projektet er finansieret af Integrationsministeriets pulje 'En særlig indsats for traumatiserede flygtninge og deres familier', Helsefonden og Odense Kommune.

Projektet ledes af socialrådgiver Mette Blauenfeldt, leder af Center for Udsatte Flygtninge i Dansk Flygtningehjælp.

Projektets aktiviteter er gennemført på to folkeskoler: Kildevældsskolen på Østerbro i København og H.C. Andersen Skolen i Vollsmose i Odense. Aktiviteterne er gennemført på fjerde klassetrin.

¹ Indsatser, der udover et psykologisk fokus også har et socialt aspekt, hvilket blandt andet betyder at sociale relationer også inddrages. Det medfører, at interventioner i forhold til børnene i højere grad anskues i relation til en højere helhed (familie og grupper) og i mindre grad anskues i relation til det pågældende barn eller enkelte individ isoleret set. Psykosociale interventioner kan foretages i et lettilgængeligt regi som for eksempel skolen og kan foretages af professionelle uden terapeutisk baggrund, da der ikke er tale om egentlig psykiatrisk eller psykologisk behandling.

Kilde: 'Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser. Forskningsregistrant om psykosociale interventioner for børn og unge med flygtningebaggrund', Dansk Flygtningehjælp (2011).

Antal børn, der har modtaget klasseundervisning: ca. 100
Antal børn, der har deltaget i børnegrupper: ca. 22
Antal forældre, der har deltaget i møder for flygtningeforældre: ca. 15
Begge skoler har haft et tværfagligt team bestående af lærere, sundhedsplejersker, psykologer, socialrådgivere, skoleledere m.fl.
Projektperiode: 1. oktober 2009 til 31. august 2011.

Viden, forståelse og dialog

Projektets aktiviteter har været i gang i to år og meget er opnået i fjerdeklasserne på Østerbro og i Vollsmose. Viden, forståelse og empati er udbyttet af undervisningen i, hvordan nogle mennesker bliver drevet på flugt, og hvordan det er at komme til et nyt land med svære oplevelser i bagagen. Børnene på de to skoler har lyttet med stor interesse til de historier, de har fået læst højt. Deres egne produkter såsom essays, digte samt kommentarer og spørgsmål vidner om, at de har levet sig ind i og har fået stor empati for flygtningenes situation. Børnene er kommet hjem og har fortalt om, hvad de har lavet og hørt om i skolen. Det beretter flere forældre med flygtningebaggrund, hvis børn har deltaget både i klasseundervisning og børnegrupper. Sidstnævnte betegner den særlige indsats, der er blevet rettet mod flygtningebørnene. Børnene er også begyndt at spørge forældrene om deres egen historie, for eksempel hvordan de kom til Danmark, og hvordan den resterende familie har det i hjemlandet. På den måde er der kommet en større åbenhed i familierne om forældrenes baggrund. Det store arbejde med sedler til hjemmet, samtaler og talløse opringninger, skolerne har gjort for at styrke samarbejdet med flygtningeforældrene, har båret frugt. Skole og forældre har fået en bedre forståelse af hinanden, og forældre, der tidligere ikke har deltaget i skolens arrangementer, er nu kommet til orde. Lærerne fortæller, at de har fået en meget bedre dialog med forældrene, der nu har fået øjnene op for, hvad de kan få ud af skole-hjem-samarbejdet.

Projektet har skærpet lærernes blik for, hvilke børn i deres klasser, der har flygtningebaggrund, og herunder børnenes særlige problemstillinger og behov. Den viden, de har fået om flygtninge, traumer og eksilstress, har givet dem en ny forståelsesramme, som også har ændret deres tilgang til børnene. Det er blevet lettere at spørge ind til børnenes baggrund, og ikke mindst at reagere mere forstående, når børnene for eksempel kommer i konflikter eller ikke kan koncentrere sig i undervisningen.

For uddybning af de konkrete erfaringer fra projektet, læs 'Evaluering af metodeudviklingsprojektet Børn af Krig og Fred'.

Læsevejledning

I nærværende metodehæfte giver vi vores erfaringer, metoder og konkrete redskaber videre i håbet om, at andre skoler har lyst til at prøve kræfter med særlige forløb om og for flygtningebørn. I hæftet præsenterer vi en række metodiske redskaber og aktiviteter til arbejdet med flygtningeproblematikker i folkeskolen. De tre metodiske tilgange består af klasseundervisning om flygtningeproblematikker, børnegrupper for børn med flygtningebaggrund og forældreinddragelse. Du og dine kolleger kan således finde konkrete aktiviteter, materialer og gode råd til at arbejde med emnet flygtninge, hvor I henvender jer til tre grupper: elever på 4.-5. klassetrin, børn med flygtningebaggrund på 4.-5. klassetrin og forældre til børn med flygtningebaggrund.

Metoderne er ikke forbundet eller nødvendige forudsætninger for hinandens virke. Der er derfor mulighed for at vælge til og fra ud fra situation og behov (jf. 'Overvejelser og dilemmaer').

I hæftet kan du ligeledes læse om det at være flygtning samt om børn og traumer, herunder diag-

nosen PTSD. Læsningen vil give dig relevant viden om emnet, som blandt andet kan bidrage til en større forståelse for børnenes situation og handlemønstre. Denne viden er en god forudsætning for at gå i gang med de aktiviteter, der præsenteres i hæftet.

Arbejdet med flygtningeproblematikkerne kan medføre et behov for at søge mere viden, vejledning samt gode råd. Bagerst i hæftet kan du finde forslag til yderligere relevant litteratur samt kontaktoplysninger på behandlingscentre, rådgivning mm.

Vi ønsker med dette hæfte at sætte fokus på flygtningebørn og børn af flygtningeforældre og at inspirere til at gøre en særlig indsats overfor disse gennem nyttige og anvendelige metoder, i håbet om at kunne skabe et udgangspunkt for en bedre trivsel i skolen og i livet generelt. Vi tror på, at viden og dialog skaber grobund for forståelse og at forståelse er en nødvendig forudsætning for en god skolegang.

Modelfoto

Flygtning i Danmark

Inden for faglige miljøer og i samfundet generelt skelnes der sjældent mellem flygtninge og indvandrere. Men de to grupper af etniske minoriteter lever i Danmark af forskellige årsager og har forskellige historier med sig, hvorfor det i nogle sammenhænge er vigtigt at skelne mellem de to grupper. Da 'Børn af Krig og Fred' beskæftiger sig med de problematikker, der knytter sig til det at være flygtningebarn, kan du i dette afsnit læse om det at være flygtning samt om børn og traumer, herunder diagnosen PTSD. Afsnittet giver ligeledes et indblik i, hvordan det daglige møde med flygtninge, børn som voksne, kan tænkes ind i det professionelle arbejde i den danske folkeskole.

At være flygtning

De flygtninge, der kommer til Danmark, har vidt forskellige baggrunde og ressourcer. Den baggrund de har med sig, og måden, hvorpå de bliver modtaget i Danmark, er afgørende for, hvordan de formår at tackle udfordringer og problemstillinger, de vil møde gennem livet.

Flygtninge kommer fra områder med krig, organiseret vold eller totalitært styre. Her leves et liv præget af fare, uro, usikkerhed og frygt for at miste livet. Selve flugten er præget af uvished og usikkerhed og ofte må nære slægtninge og venner forlades. Dertil kommer, at eksiltilværelsen er et brud med det vante og naturlige. Den nye tilværelse kan endda opleves som et brud på selvopfattelsen og opfattelsen af sig selv i relation til andre og samfundet. Der stilles spørgsmålstejn ved forhold, der før har været en del af ens identitet, såsom arbejde, uddannelse og social status. Generelt om flygtninge kan det siges, at de:

- Har oplevet ekstreme forhold
- Har en flugthistorie
- Lider tab og afsavn
- Har oplevet en fundamentalt ændret livssituation
- Har mødt kulturelle forskelle
- Er en del af en minoritetsgruppe i samfundet.

Der lever omkring 106.000 flygtninge i Danmark, hvoraf 11.000 er børn og unge. Dertil kommer, at 50.000 efterkommere er børn af flygtninge. Begge grupper er relevante i denne sammenhæng. Hvad enten det drejer sig om børn, der selv er flygtet eller børn af forældre, der er flygtet, vil de være præget af en række udfordringer, som er forbundet med at være flygtet (uddybes nedenfor). Mange flygtninge, der kommer til Danmark, har oplevet fængsling, overgreb og lignende i forbindelse med krig i deres hjemland og kommer derfor hertil med en eller flere traumatiske oplevelser i bagagen.

Hvem, hvor, hvordan?

Hvem er flygtning? En flygtning er et menneske, der er forfulgt på grund af race, religion, politiske aktiviteter eller lignende og som derfor har forladt sit land. En flygtning risikerer at miste livet, blive fængslet eller tortureret, eller at få krænket sine menneskerettigheder på anden vis i hjemlandet.

Forskellen på indvandrere og flygtninge? En flygtning forlader sit land på grund af forfølgelse, mens en indvandrer rejser af egen fri vilje eller på grund af dårlige levevilkår i hjemlandet.

Hvorfor tager Danmark imod flygtninge? Danmark har gennem internationale aftaler forpligtet sig til at tage imod flygtninge. Vi har også en lang tradition for at bære en del af det internationale ansvar, når det gælder flygtninge og andre humanitære indsatser.

Hvem får asyl i Danmark? Alle kan søge om asyl i Danmark, men det er langt fra alle, der får det. I 2010 ansøgte 5115 personer om asyl i Danmark, 2124 fik det bevilget. Der er hovedsageligt tale om flygtninge fra Irak, Afghanistan og Iran.

Nogle flygtninge får asyl i Danmark uden at ansøge om det. Danmark har en aftale med FN's flygtningeorganisation, UNHCR, om at modtage 500 flygtninge om året. I Danmark omtales de som FN-flygtninge eller kvoteflygtninge. Det er ofte flygtninge, der opholder sig i flygtningelejre, men som hverken har udsigt til at blive boende i dette land eller vende hjem. Nogle af dem har endvidere brug for hjælp på grund af psykiske eller fysiske lidelser. Kvoteflygtninge udvælges af Udlændingesservice på tre årlige rejser, hvor også Dansk Flygtningehjælp deltager. De får rejsen betalt af den danske stat og skal ikke søge om asyl, når de kommer til Danmark.

Hvad lever flygtninge af i Danmark? Flygtninge, der ikke har arbejde, kan få økonomisk hjælp af den kommune, de er bosat i, hvilket besluttes i Udlændingesservice. Denne hjælp svarer til omkring halvdelen af, hvad en dansk statsborger kan modtage i kontanthjælp og er betinget af, at man er villig til at tage et arbejde, søger efter job og deltager i beskæftigelsesfremmende aktiviteter. Flygtninge har ret og pligt til at deltage i et 3-årigt introduktionsprogram med danskundervisning og undervisning om det danske samfund.

Bliver flygtninge danske borgere? Efter fire år kan flygtninge søge om permanent opholdstilladelse. For at få det, skal de have en ren straffeattest, have færdigheder i dansk og kendskab til det danske samfund samt have haft et arbejde i en årrække.

Flygtninge kan kun få permanent opholdstilladelse, hvis der fortsat er risiko for forfølgelse i hjemlandet.

Efter ni års ophold i Danmark kan flygtninge vælge at søge om dansk statsborgerskab. For at opnå dette, kræves yderligere danskundskaber og viden om det danske samfund, ligesom det kræver, at de er selvforsørgende.

Kilde: www.flygtning.dk

Traumer og PTSD

Det vurderes, at omkring 30-50 procent af de flygtninge, der kommer til Danmark er traumatiserede. Ordet traume refererer til alle former for følger efter en voldsom oplevelse og kan komme til udtryk både fysisk og psykisk. Når en person traumatiseres, sker der blandt andet fysiske ændringer i hjernen. Hjernen reagerer på voldsomme og grænseoverskridende oplevelser ved at producere en stor mængde stresshormoner, der sætter kroppen i alarmtilstand. Det er en mekanisme fra naturens hånd, som tjener til overlevelse i en livstruende situation. Men hvis en grænseoverskridende oplevelse enten er meget voldsom eller står på over længere tid, kan man senere opleve, at stressniveauet vokser, også selvom der egentlig ikke er fare på færde. Den traumatiserede vil derfor ofte være angst, forvirret og ufokuseret.

Det er væsentligt ikke at anskue flygtninges traumatisering ud fra et isoleret fænomen, for eksempel en enkelt begivenhed i hjemlandet. Derimod bør traumatisering ses i forhold til en række forskellige situationer og oplevelser i livet, der udgør forskellige risikofaktorer. Således kan årsagen til traumatiseringen sjældent begrænses til oplevelser i landet, man er flygtet fra, men kan ligeledes have rødder i flugten, såvel som i eksiltilværelsen. Man kan sige, at der bygges ovenpå med stressfyldte oplevelser gennem en længere periode, som samlet set påvirker den enkeltes fysiske og psykiske helbred.

Mange flygtninge i Danmark, der lever med psykiske følger af en eller flere traumatiske oplevelser eller med meget stressfyldte omstændigheder i livet, får diagnosen PTSD, Post Traumatisk Stress Syndrom. Syndromet rummer følelser af intens frygt, hjælpeløshed, tab af kontrol etc. og symptomerne spænder over:

- Øget stress, som kan komme til udtryk ved søvnbesvær, nedsat koncentrationsevne og følsomhed over for visse lyde

- Genoplevelsesfænomener, hvor den traumatiserede på forskellig vis genoplever traumatiske hændelser eksempelvis gennem mareridt og flash backs
- Undgåelsesreaktioner, der anvendes som en forsvarsmekanisme. Her forsøger den traumatiserede at undgå tanker, følelser og aktiviteter, som kan minde om tidligere ubehagelige begivenheder.

Hvordan det enkelte individ oplever symptomer på traumatisering afhænger af forskellige faktorer, som har betydning for den traumatiske effekt. Den traumatiske effekt afhænger af omfanget af de traumatiske begivenheder, om traumet er naturligt eller menneskeskabt, samt individets modstandskraft og sociale støtte.

Børn og traumer

Der skelnes mellem to former for traumatisering: Primær traumatisering, der anvendes om personer, der har mærket en traumatisk oplevelse på egen krop, det være sig i form af krig, vold og separation og sekundær traumatisering, som er en betegnelse, der blandt andet anvendes om pårørende såsom ægtefæller og børn, men ligeledes om professionelle, der har tæt kontakt med den primært traumatiserede. Når det drejer sig om børn i flygtningefamilier, henviser betegnelsen sekundær traumatisering til, at børnene traumatiseres som følge af deres opvækst hos traumatiserede forældre eller nærmeste omsorgspersoner, dette selv om de ikke selv har været på flugt. Børnene påvirkes af forældrenes dårlige psykiske tilstand, som ydermere indvirker på deres evne til at opdrage og yde omsorg. Således sker det af og til, at børnene overtager forældrenes symptomer og reaktioner.

I det daglige arbejde med børn er det vigtigt at kunne genkende symptomer på traumer og PTSD, så det er muligt at gribe ind i tide. Symptomerne hører, ligesom hos de voksne, til inden for kategorierne stress, genoplevelsesfænomener og undgåelsesreaktioner og ligner i høj grad dem, der ses hos voksne. Ofte forekommende symptomer hos børn er:

- Mareridt
- Angst for at være alene
- Let vakt ophidselse og vrede
- Uro og hyperaktivitet
- Koncentrationsbesvær
- Indlæringsvanskeligheder
- Indesluttethed
- Vanskeligheder ved social kontakt

Børns symptomer kommer i høj grad til udtryk i deres adfærd, eksempelvis gennem leg. Det kan være gentagelse af en bestemt leg, hvor temaer omkring traumet udtrykkes, eller undgåelse af en leg, der minder om traumet. Det er vigtigt ikke kun at anskue børns traumer i forhold til de generelle symptomer, som er nævnt ovenfor. Derimod bør flygtningebørns traumer også ses i forhold til, hvordan de påvirker børnene og hvordan børnene reagerer på dem i en hverdagslivskontekst, der kan være præget af eksilstress. Ved siden af det at leve med traumer eller traumatiserede forældre, er der en række svære vilkår, som knytter sig til et liv i eksil. Disse vilkår eksisterer for alle, der lever i eksil og er derfor ikke nødvendigvis forbundet med traumatisering. Eksiltilværelsen kan for eksempel påvirke børns evne til at udspille deres elevrolle i folkeskolen. Dels grundet sproglige vanskeligheder, men også fordi rollen som skoleelev kan være uklar. Sidstnævnte er blandt andet en konsekvens af, at lærere og flygtningeforældre kan have forskellige forventninger til børnene i en skolekontekst.

For at undgå at flere får det tiltagende dårligt i deres eksiltilværelse, er det igen vigtigt at pointere, at børnene – ligesom deres forældre – i lige så høj grad påvirkes af deres eksisterende livsbetingelser, hvilket understreger nødvendigheden af, at vi er opmærksomme på og forholder os til problematikken så tidligt som muligt.

I forlængelse af ovenstående er det vigtigt at være opmærksom på, at det ikke er alle flygtninge eller børn med flygtningebaggrund, der er traumatiserede.

Virkningsfulde indsatser i skoleregi

For mange flygtningebørn og børn af flygtningeforældre har verden været præget af kaos og brud, hvilket betyder, at mange lever med et indre følelsesmæssigt kaos. Derfor er der for disse børn et særligt stort behov for en tryk og struktureret hverdag. En ydre struktur hjælper på det indre kaos. Der er for det første behov for at opleve, at familiens tilværelse er præget af trygge rammer og forudsigelige omstændigheder i livet, men daginstitutioner og skoler har ligeledes en væsentlig betydning i skabelsen af struktur, stabilitet og forudsigelighed, hvilket blandt andet kan sikres ved et gennemgående personale.

Flygtningebørns psykiske symptomer kræver ikke nødvendigvis indsatser fra specialister. Det er muligt, for professionelle med viden om flygtningeproblematikker, men uden terapeutisk baggrund, at foretage psykosociale indsatser. Psykosociale indsatser i skolen spænder fra at skabe struktur og genkendelighed i børnenes hverdag til at udnævne nøglepersoner på skolen, der holder sig opdaterede i forhold til generelle forhold for flygtninge, såsom flygtninges vilkår og traumeproblematikker.

Forskning på området påpeger, at aktiviteter, der forbedrer familiens trivsel og flygtningebørnenes skolegang i sig selv kan virke symptomnedsættende, men ikke mindst at de er afgørende i samspil med egentlige behandlingstilbud.

Hvis du og dine kolleger ønsker at læse mere om ovenstående henviser vi til 'Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser. En forskningsregistrant om psykosociale interventioner for børn og unge med flygtningebaggrund', udgivet af Dansk Flygtningehjælps Center for Udsatte Flygtninge.

Elev i 4. klasse

Indsatser for flygtningebørn i folkeskolen

Før vi præsenterer de metoder, faglige redskaber og erfaringer, vi har gjort os i forbindelse med 'Børn af Krig og Fred', kan du i det følgende læse om baggrunden for udviklingen og valget af metoder. Du kan ligeledes læse om målgruppen for aktiviteterne, om en række overvejelser i forhold til at tage emnet op i folkeskolen, samt hvad det kræver tidsmæssigt og arbejdsmæssigt.

Inspiration fra Århus

Projektet 'Børn af Krig og Fred' står på skuldrene af et projekt udviklet i boligområdet Gellerupparken i Århus i årene 2000 til 2003. For at mindske risikoen for sekundær traumatisering (jf. afsnittet 'Børn og traumer') opstod ideen til et projekt, hvis overordnede formål var at sprede viden om posttraumatisk stress i boligområdet til børn samt til voksne i relevante professionelle faggrupper.

Denne viden blev formidlet gennem undervisning af børn på 5. klasses trin, deres forældre samt de professionelle faggrupper med kontakt til børnene i området². Den opfølgende evaluering af projektet viste, at klasseundervisningen var en overvejende succes, og at børnene udviste stor interesse og refleksion. Det blev erfaret, at der med fordel kunne være afsat ekstra tid til de børn, der selv havde problematikken tæt inde på livet. En anden væsentlig erfaring var, at forældreinddragelsen var en udfordring, der krævede fleksibilitet og tålmodighed, og som det var vigtigt at afsætte tid til.

Disse erfaringer har vi i Dansk Flygtningehjælp taget til os, og det er derfor med rod i og inspiration fra Århus, at vi har udviklet ideer og metoder, der anvendes i 'Børn af Krig og Fred'. Således er flere af de neden for præsenterede metoder til klasseundervisningen udviklet i forbindelse med projektet i Århus. I opkvalificeringen af de professionelle i 'Børn af Krig og Fred' har vi ligeledes benyttet os af fagpersoner med viden og erfaringer fra projektet i Århus.

Det gør en forskel

Emnet flygtninge og de problematikker, der knytter sig hertil, kan virke overvældende at tage hul på i undervisningssammenhæng. Mange følsomme og alvorlige temaer relaterer sig til emnet, såsom krig, vold, savn, angst, sorg etc., og det kræver derfor mod og engagement at gå i gang. Det kan ydermere være svært at se en sammenhæng mellem undervisning i folkeskolen og berøring med et sådan emne. De lærere, som har deltaget i 'Børn af Krig og Fred', lægger i den sammenhæng stor vægt på, at børnene i deres klasser har udvist stor interesse for emnet og har fået et godt indblik i, hvad det vil sige at være flygtning. Det vægtes positivt, at der har været lejlighed til at tale om, at der er flygtningebørn eller børn af flygtninge blandt eleverne. Således har der været skabt rum for de elever, der ønskede at komme ud med deres historie eller dele af den, hvilket har resulteret i, at elever, der normalt ikke er aktive i klasseundervisningen, har markeret sig. Ud over de gode erfaringer vi har opnået med projektet, understøtter forskning på området, at indsatser rettet mod flygtningebørn i folkeskolen gør en essentiel forskel (jf. afsnittet 'Virkningsfulde indsatser i skoleregji').

Indsatser for børn på mellemtrinnet

Projektets metoder og faglige redskaber er målrettet elever på fjerde til femte klasses trin. Eleverne bør have en vis alder for at få udbytte af undervisning i et emne om flygtninge, herunder diktatur,

² 'Generel vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk', Århus Kommune (2004).

krig, PTSD etc. Det er emner, som rummer alvor og problematikker, der kræver en modenhed og et abstraktionsniveau, som det kan forventes, at elever på fjerde til femte klassesettrin besidder. Det er også relevant, at puberteten ikke er sat væsentligt og forstyrrende ind i forhold til at modtage denne type følsomme undervisningstilbud. (Dermed ikke sagt, at der ikke bør undervises i emnet i de større klasser, det kræver blot en anden tilgang og et tilpasset undervisningsmateriale).

De faglige redskaber og aktiviteter, som præsenteres i dette hæfte, støtter ydermere op omkring de faglige formål, som knytter sig til undervisning på fjerde til femte klassesettrin. Det være sig læseudvikling, struktureret tekstskrivning, forståelse og fortolkning af oplæste tekster samt aktiviteter, der giver mulighed for læring gennem leg og kreativitet, i form af spil, tegning og farvelægning.

Tilgang til emnet

'Børn af Krig og Fred' er udviklet ud fra en overbevisning om, at en helhedsorienteret tilgang til målgruppen er nødvendig for at opnå de bedst mulige resultater. Den helhedsorienterede tilgang er bygget op omkring et tværfagligt samarbejde, og tanken er, at aktiviteterne for børnene, forældrene og de professionelle understøtter hinanden.

Det er op til dig og dine kolleger, hvorvidt I ønsker at arbejde med de metodiske tilgange og aktiviteter som en samlet pakke eller om I vælger at 'plukke ud' blandt dem og på den måde skabe jeres eget forløb. Det er der ingen problemer i. I kan for eksempel vælge at fokusere på den del af aktiviteterne, der knytter sig til klasseundervisningen.

Hvis I vælger at holde jer til én af de metodiske tilgange, vil vi alligevel anbefale jer at læse erfaringerne og de gode råd, der præsenteres i forbindelse med de andre tilgange, da I her vil kunne hente inspiration og ideer. Hvor lang tid der bør bruges på emnet kan variere fra få undervisningstimer til et flere ugers langt forløb. Det kan med fordel indgå som emne i en tværfaglig uge.

Overvejelser og dilemmaer

I dette hæfte præsenteres de metodiske tilgange og de aktiviteter, som vi har valgt at anvende i forbindelse med 'Børn af Krig og Fred', men det er vigtigt at understrege, at der ikke findes en universel løsningsmodel. De to skoler, der har deltaget i 'Børn af Krig og Fred', har grebet projektet meget forskelligt an, grundet skolernes forskellige elevsammensætning og lærerstab. Vi anbefaler, at du og dine kolleger på forhånd gør jer overvejelser over, dels formålet med at arbejde med emnet og dels reflekterer over elevgruppen samt den forældregruppe, I skal arbejde sammen med om emnet. Disse overvejelser er vigtige at gøre sig for at kunne planlægge et relevant og tilpasset forløb.

I kan med fordel støtte jer op ad følgende spørgsmål i denne proces:

- Hvad er dine personlige mål i forhold til at arbejde med emnet flygtninge i klassen?
- Ønsker du en generel og informerende tilgang til emnet eller en mere følelsesmæssig, der går tættere på menneskers (flygtningebørnenes) egne erfaringer, herunder erfaringer med et liv i eksil?
- Hvad ønsker du, at eleverne skal opnå ved at arbejde med emnet?
- Hvilke forventninger har du til elevernes reaktioner, når der tales om krig, flugt etc.?
- Er der nogen børn, der skal tages særligt hensyn til?
- Hvordan er elevsammensætningen i din klasse? Herunder etniske tilhørsforhold, faglige niveau, modenhed etc.
- Skal der tages særligt hensyn til nogle i forældregruppen i forhold til at tage emnet op?
- Skal der tages højde for mulige konflikter i forældregruppen?
- Er der forældre i klassen, som kunne tænkes at blive inddraget i projektet? Det kunne være i form af personlige beretninger gennem ord og billeder.

I kan ydermere støde på dilemmaer i forbindelse med at arbejde med emnet. Nedenstående er et par eksempler på sådanne dilemmaer. Tal om disse på forhånd.

- I mange flygtningefamilier tales der ikke åbent om at én eller flere familiemedlemmer har været på flugt. Det, at man holder sine svære oplevelser for sig selv, anses for at være den bedste måde at skåne resten af familien på. Derfor er der mange børn af flygtningeforældre, der ikke kender til deres forældres fortid. Når du og dine kolleger tager hul på emnet i skolen, vil det derfor ikke være alle, der kan forstå hvorfor og I kan risikere at møde modstand fra forældregruppen. En god måde at håndtere dette dilemma på er ved at gå generelt til emnet. Undgå at lade nogle elever skille sig ud ved at tale om emnet i generelle termer, i stedet for at søge de personlige historier. Lad emnet flygtninge indgå på lige fod med andre emner, eleverne skal undervises i.
- Forældre, der selv er flygtet, men hvis børn er født i Danmark, vil måske undre sig over, hvorfor deres børn tilbydes at deltage i børnegrupperne. I den forbindelse er det vigtigt at forklare, at børnene trods det, at de ikke selv har været på flugt, kan være påvirket af forældrenes oplevelser og igen lægge vægt på, at det er et frivilligt og anerkendende tilbud, som børnene kan få meget ud af at deltage i.

Supervision

Når der i skoleregi åbnes op for et tankevækkende emne som flygtninge, kan det - til trods for at der er blevet drøftet og reflekteret over emnet forinden - medføre konflikter og uenigheder blandt kolleger. Der kan ligeledes opstå indre konflikter og dilemmaer for den enkelte som ønskes italesat og bearbejdet. De skoleteams, der blev etableret på henholdsvis Kildevældsskolen og H.C. Andersen Skolen i forbindelse med 'Børn af Krig og Fred', fik hver tilknyttet en supervisor. De to skoler benyttede sig af supervisionen på forskellig vis, men endte begge med at bruge den i situationer, hvor fagligheden blev sat på prøve, i forbindelse med interne konflikter, ved personlige udfordringer og i forbindelse med rolle- og ansvarsfordeling.

Supervision kan være en rigtig god ide, og er derfor noget du og dine kolleger bør overveje. Det skal ikke betragtes som en nødvendighed, men derimod et godt supplement. Hvis I vælger et længerevarende forløb og beslutter at oprette børnegrupper, vil vi dog anbefale det. Supervisionen kan eksempelvis gives af en psykolog, socialrådgiver eller en evalueringsvejleder, der er knyttet til skolen.

Lybcke Berthou & Vesle Brondum / Desperation-Photo

Klasseundervisning om flygtningeproblematikker

Dette afsnit præsenterer formål, krav og forventninger i forbindelse med klasseundervisning i emnet flygtninge. Du kan ligeledes finde konkrete øvelser og aktiviteter samt materialer og eksempler, der knytter sig hertil.

Formålet med klasseundervisningen

I klasseundervisningen bliver alle elever i klassen undervist i emnet flygtninge. Formålet med klasseundervisningen er at skabe viden, forståelse og respekt omkring flygtningebørnene og deres familiers situation, såvel hos flygtningebørnene selv som hos deres klassekammerater. I klasseundervisningen er der mulighed for, at flygtningebørnene kan gå forskelligt til emnet. Nogle vil gøre et stort nummer ud af, at de eller deres forældre er flygtet, mens andre vil forholde sig mere neutralt til det, som til ethvert andet emne. Begge reaktioner bør respekteres.

Hvad kræver det af dig og dine kolleger?

Før du går i gang med at undervise i emnet flygtninge, er det vigtigt, at du er godt klædt på. Dermed ikke sagt, at du skal vide alt, der rører sig på området. Du kan med fordel begrænse omfanget af den nødvendige viden ved at vinkle din tilgang til emnet. Eksempelvis vil et par timers undervisning med fokus på, hvorfor nogle mennesker er nødt til at flygte, således ikke kræve en bred viden om PTSD.

Begynd med at læse afsnittet om flygtninge her i hæftet. Der er ingen grænser for, hvad børn kan spørge om, og der er derfor ingen garanti for, at du kan svare på alle spørgsmål. Vigtigst af alt er, at du selv har fornemmelsen af at være klædt ordentligt på til opgaven.

Det vil i forbindelse med klasseundervisningen være en fordel at være to lærere til stede, da flere af aktiviteterne foregår i grupper eller kan kræve lidt ekstra vejledning. Det kan ligeledes være en god ide at danne en lille følgegruppe på skolen, så der altid er nogen at sparre med.

Kom godt i gang med klasseundervisningen

Du bør gøre det klart fra starten, hvad formålet med undervisningen er (jf. 'Overvejelser og dilemmaer'). Dermed er det nemmere at forberede sig fagligt og ligeledes at udvælge de aktiviteter, der er relevante. Så snart du har dette på plads, er det en god ide at nævne overfor eleverne og forældrene, at I skal til at arbejde med emnet i klassen (jf. kapitlet 'Forældreinddragelse'). I forbindelse med at fastlægge formålet med klasseundervisningen, må det selvfølgelig overvejes, hvor meget tid du ønsker at bruge på emnet samt hvor meget i dybden, du ønsker at gå. De neden for præsenterede aktiviteter udgør et bredt spektrum af muligheder, der går fra en meget overordnet tilgang til flygtninge emnet så som, hvad det vil sige at være flygtning til en mere konkret og følelsesmæssig tilgang, hvor emner som PTSD og livet i eksil kommer på dagsordenen. Med denne model går man tættere på, hvordan det påvirker mennesker at være på flugt samt at leve i et nyt land med en 'tung' historie i bagagen. Nogle af aktiviteterne er bedst egnede til korte forløb, mens andre er relevante i forbindelse med længerevarende forløb som for eksempel en uge.

Øvelserne beskrives i det følgende som aktiviteter, der kan laves med en hel klasse ad gangen. Du kan dog overveje om det i forbindelse med nogle af øvelserne, vil være at foretrække at dele eleverne op i mindre grupper for eksempel piger og drenge hver for sig. Hvis flere klasser på en årgang vælger at arbejde med emnet, kan det også overvejes at lade eleverne arbejde med aktiviteterne på tværs af klasserne.

Aktiviteter, materialer og gode råd

Introduktion til emnet gennem samtale ud fra et verdenskort

En god måde at åbne op for emnet på er ved at vise børnene et kort over verden og lade dem udpege, hvor deres forældre kommer fra. Det er indledningsvist interessant, hvor alle forældrene kommer fra, også selvom det ikke er fra flygtningeproducerende lande.

Det er en god ide, på forhånd at have gjort sig nogle tanker om, hvilke lande, eleverne eller deres forældre er flygtet fra, da du på den måde kan læse dig ind på landets aktuelle situation og historie. Der er sandsynligvis nogle af børnene, der hurtigt vil begynde at fortælle om deres 'hjemland', mens andre ikke ønsker at fortælle noget. Begge dele er helt okay og bør respekteres.

Lybcke Berthou & Vesle Brøndum / Desperation-Photo

Højtlesning

Tal med eleverne om, hvad det vil sige at være flygtning. Du kan her komme ind på hvilke situationer, der ofte ligger til grund for flugt, om vejen til det nye land samt det at leve i et nyt land. I den forbindelse kan du støtte dig op af små historier, som eleverne får læst højt. Tal derefter med eleverne om historiens handling og personer.

Bagest i hæftet er fire eksempler på historier til højtlesning. Historierne handler alle om at være på flugt, men har forskellige faser af flugten som omdrejningspunkt. Således handler historien 'Der faldt en bombe i naboens hus' om livet før flugten, 'Najlas flugt til Danmark' handler om selve flugten, og omdrejningspunktet i historierne 'Den lange ventetid' og 'Livet i et nyt land' er livet efter flugten og tilværelsen i eksil.

Find de fire historier i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 1).

Aktiviteter, der går hånd i hånd med højtlesningen

Lad eleverne tegne til de historier, de får læst op. Det holder dem fokuserede og aktive. Øvelsen kan indgå som et kreativt element ved at give eleverne mulighed for at anvende vandfarve, farvekridt eller lignende. Det er også et godt udgangspunkt for en efterfølgende samtale om historien. Det kan ydermere være en god ide at sætte noget roligt musik på, som understøtter stemningen i historierne.

Handlingen i historierne er ofte barske og personer er ude for oplevelser, der kan virke overvældende for børn. Derfor er det vigtigt at tale med eleverne om historierne, efter de er blevet læst op. Det kan ydermere være en god ide at lade eleverne komme med skæve eller sjove kommentarer i ny og næ, da det også kan være en måde at håndtere alvoren på.

Digtskrivning

Eleverne får læst en udvalgt historie op (jf. afsnittet 'Højtlesning'). Derefter skal eleverne skrive et digt på baggrund af det, de har hørt. Eleverne kan med fordel gå sammen to og to, da de derigennem også vil have mulighed for at tale om historien og de tanker og følelser, den har givet dem.

Denne øvelse kræver, at eleverne på forhånd har stiftet bekendtskab med digte i undervisningen. Nedenstående er eksempler på to forskellige digte, skrevet af elever i fjerde klasse.

Digtet om Bosnienkrigen

Krigen rasede og intet var fred
men der var et hjerte der bankede et sted.
"Alt bliver god" sagde min mor
men min tro var ikke særlig stor.
En bombe faldt i naboens hus
jeg kan stadig mærke det indre sus.

Vi overnattede i en kælder
men jeg kunne stadig mærke mine rystende celler.
Der var en dame der sov så stille
man skulle tro hun havde taget en sovepille.
Hun var død og hun var såret
så ud blev hun båret.

Da vi kom til Danmark der var fred
så blev vi super glad.
Vi lever godt her i Danmark.
Min lærer hedder Niels Mark.
Det er dronningens fødselsdag
på busserne er der flag
vi ønsker tillykke på hendes dag.

Skrevet af to elever i 4. klasse

Far er død

Mor og børn går ned
i hospitalskælderen og så siger
drengen til mor:

Hvornår kommer far?
Snart", siger mor...

Skrevet af elev i 4. klasse

Essayskrivning

Denne øvelse bør ikke være den første eller eneste øvelse, eleverne laver. Det er vigtigt, at der er blevet talt tilstrækkeligt om emnet, eksempelvis ud fra historier, der er blevet læst højt for eleverne. Eleverne skal have et indtryk af, hvad det vil sige at være flygtning og muligvis også have gjort sig nogle tanker om emnet.

Det er vigtigt, at eleverne får klare rammer for denne opgave, for eksempel gennem en fælles overskrift eller ud fra en udvalgt historie. Øvelsen giver den enkelte elev mulighed for at arbejde med emnet på egen hånd. Der gives mulighed for at bearbejde de indtryk, eleven har fået gennem klasseundervisningen samt tid til refleksion. De elever, der har oplevet at flygte eller hvis forældre har været på flugt, kan selv vælge, om de vil bruge generelle termer eller fortælle deres egen personlige historie.

Du kan her se et par eksempler på, hvordan essays om flygtninge kan se ud.

Mit liv som flygtning

Jeg er 22 år nu. Jeg hedder Ali. Vi flygtede da jeg var 5 år, på grund af at mine forældre var frihedskæmpere. Nu bor vi i en villa i Danmark. Det var en lang tur. Det startede med at militæret kom og tog min far. Han slap fra dem fordi han dyrkede noget han kaldte "vildmandstræning". Det var sådan noget med at løfte tunge sten og sådan noget, og derfor var han meget stærk! Vi løb længe med militæret i hælene. Vi kom til en blindgyde. Vi troede at det var ude med os! Vi gemte os så godt vi kunne, men de fandt min lillebror og tog ham med. Vi indså at vi måtte flygte. Vi pakkede det mest nødvendige og tog af sted. Vi gik lang tid i bjergene. Vi var kun mig, min mor og min far. Vi blev flere gange beskudt af soldater. Vi kom til Tyskland, hvor vi fik nogle falske pas af nogle underlige mænd. Vi tog flyet, vi vidste ikke helt hvorhen. Vi kom til Danmark. Vi kom på et asylcenter og måtte vente fem år med at få asyl. Vi startede med at veksle vores penge til danske penge. Så købte vi en lejlighed, min mor og far fik arbejde, jeg kom i skole og vi tjente mange penge. Vi købte en dejlig gård på landet og vi købte en masse dyr. Vi tjente flere penge og nu bor vi i en kæmpe villa! Vi har det godt i Danmark og er der to ting vi mangler er det frihed og penge. Men er der en ting vi mangler er det min lillebror! Jeg fyldte seks og jeg fyldte syv og otte og ni og ti og elleve, og mit eneste ønske var at min lillebror kom tilbage til os. Og på min elvte fødselsdag skete det. Min lillebror kom! Jeg var lykkelig! Nu manglede jeg intet!

Skrevet af elev i 4. klasse

Flygtninge

Jeg synes det er mærkeligt, at man bliver slået bare fordi man tror på en anden religion. Og jeg synes at man burde have det ligesom i Danmark. Så tror jeg, at de måske fik det bedre i deres eget land. Så man kan sige, hvad man mener. Jeg synes, at det er rigtig sørgeligt at der er børn, der skal leve med det, de har oplevet hele livet. Jeg tror, det må være hårdt for de børn, og for de voksne. Jeg bliver ked af at høre, at der er nogle der har det sådan. Jeg vil sige, at jeg er heldig at være født i Danmark synes jeg. Det må være meget hårdt (...).

Skrevet af elev i 4. klasse

Tegneserier

Det kan være svært at finde de rigtige ord, når der arbejdes med et følsomt emne, hvilket gør tegneserieøvelsen oplagt, da der her "skrives" historier gennem illustrationer. Det er samtidig en øvelse, der ikke kræver et stort ordforråd eller gode formuleringsevner. De elever, der ikke er glade for at tegne, kan skrive lidt tekst til illustrationerne for eksempel som talebobler. Det kan være en fordel at lade eleverne gå sammen i mindre grupper, da det giver mulighed for at tale højt om emnet i et mindre forum.

Eleverne kan skrive ud fra flygtningetemaet generelt eller tage udgangspunkt i en historie, de får læst højt. Det er en forudsætning for denne øvelse, at eleverne har arbejdet med genren før og dermed kender til mulighederne for tale- og tankebobler og ved, at det er en god ide at tale om handlingen fra start til slut, før de begynder at tegne.

Find en kopieringsklar tegneserieskabelon i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 2).

Højtlæsning og brevskrivning

Der læses højt af teksten 'Ingen måtte tage min mormor fra mig'. Derefter skriver eleverne hver især et brev til mormor, som skal forestille at være fra historiens fortæller Mika. Hæng eventuelt brevene op i klassen i små konvolutter. Eleverne kan derved læse hinandens breve.

Find historien om Mika og hendes mormor i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 3).

Hvad ville du tage med på flugt?

Eleverne kan med en simpel øvelse få en fornemmelse af, hvad det vil sige at skulle flygte, ved at skulle beslutte, hvad de ville tage med i en sådan situation.

Eleverne får læst historien 'Der var kun plads til én dukke'. Derefter skal eleverne "pakke" en taske ved at skrive en liste med det, de ville tage med, hvis de pludselig blev nødt til at flygte. Der må kun være så mange ting på listen, at det ville kunne være i deres skoletaske.

Eleverne får udleveret en "skoletaske", som de kan skrive listen i. De kan eventuelt klippe den ud og sætte den op på farvet karton.

Find historien og skoletaskeskabelonen i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 4, 5).

Hvor sidder følelserne?

Der tales indledningsvis om følelser, som kan være forbundet med at flygte, så som savn, angst, tristhed og vrede - men også glæde og spænding. For nogle børn kan det være svært at tale om følelser og særligt følelser, der kan forbindes med noget, der ikke er rart at tænke på. For at gøre det nemmere at tale om, gøres følelserne mere håndgribelige ved at placere dem konkrete steder i kroppen.

Eleverne får udleveret tre farver; rød, sort og blå. Farverne repræsenterer henholdsvis glæde, tristhed og vrede. De får ligeledes uddelt et hvidt papir med en skitseret kropstegning på. Opgaven er at farvelægge kropstegningen ud fra deres forestilling om, hvor de tre følelser sidder i kroppen.

I kan vælge at læse en eller flere historier højt, eksempelvis historierne om Ali og Fatme (se næste øvelse), og lade eleverne placere historiens personers følelser på kropstegningen. Derved bliver opgaven ikke så personlig. Tal efterfølgende om tegningerne.

Find materialer til denne øvelse i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 6,7).

Samtale ud fra tre illustrationer

I forbindelse med højtlesning af historier om flugt og livet efter flugten kan det være et godt supplement at tale ud fra illustrationer. Tal om, hvad tegningerne forestiller og hvad eleverne tænker på, når de ser dem. Tegningerne, som præsenteres i hæftet, er barske og konkrete. De kan eksempelvis anvendes i forbindelse med, at der tales om PTSD og kan bruges som supplement til historierne om Ali og Fatme.

Find tre illustrationer samt historierne om Ali og Fatme i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 8, 9). Historierne og illustrationerne er udviklet i forbindelse med projektet 'Generel vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk'.

Flygtningespillet

Det kan være en god ide at bringe spil og leg ind i et emne, som er præget af alvor og seriøsitet. Flygtningespillet er et rollespil, som alle fra klassen kan deltage i. Nogle elever bliver inddelt i små "familier", der er på flugt. Andre får roller, der repræsenterer de personer, flygtningefamilier støder på i løbet af deres flugt. I løbet af spillet støder familien på en række hændelser og udfordringer, så som mødet med menneskesmulgere, forskellige myndigheder etc.

'Flygtningespillet' kan bestilles gennem Center For Undervisningsmidler.

Logbog

Vælger du et forløb, der strækker sig over en uge eller mere, er det en god ide at lade eleverne føre logbog ligesom i andet projektarbejde. Med logbøgerne kan eleverne evaluere dagens aktiviteter og reflektere over deres egen læring. De kan notere, hvis de har hørt om noget, der har gjort dem glade, kede af det eller overraskede. De kan ligeledes skrive spørgsmål ned i logbogen, så de husker dem og kan spørge om dem dagen efter.

Det kan være en god ide at skrive et par "hjælpe spørgsmål" på tavlen, som eleverne kan støtte sig op ad. Logbøgerne skal efter forløbet afleveres til lærerne, der herigennem vil få et samlet indtryk af elevernes oplevelse af forløbet.

Hjælpe spørgsmål til logbog:

Hvad har du lært i dag?

Er der noget, du undrer dig over?

Var der noget, som var svært at forstå?

Har du nogle spørgsmål?

Hvad har gjort dig trist i dag?

Hvad har gjort dig glad i dag?

Afspændingsøvelser

Da emnet kan sætte gang i nogle stærke følelser hos eleverne, kan det være en god ide at lave et par afslapningsøvelser med eleverne, eksempelvis som afslutning på et arbejdsforløb på et par timer eller en hel dag. Der kan opfordres til, at eleverne husker øvelserne og gentager dem derhjemme efter behov.

Det kan ligeledes være en god ide at tale med eleverne om, hvad de kan gøre, hvis de er anspændte eller stressede.

Find eksempler på, hvad man kan gøre, hvis man er stresset eller anspændt i 'Kopieringsmateriale' bagest i hæftet (bilag 10).

Børnegrupper for børn med flygtningebaggrund

I dette afsnit præsenterer vi erfaringer og gode råd i forbindelse med at give flygtningebørnene i klassen et tilbud om at deltage i en børnegruppe. Børnegrupperne er således kun for flygtningebørn og skal ses som et supplement til klasseundervisningen.

Børnegruppen på Kildevældsskolen i København blev gennemført i samarbejde med Dansk Røde Kors og deres projekt 'Frirum'. 'Frirum' er et tilbud til børn og unge med flygtningebaggrund om at deltage i børnegrupper, hvor der er mulighed for at tale om problematikker, der knytter sig til det at være flygtning ud fra diverse øvelser og aktiviteter.

I forbindelse med 'Frirums' afslutning i efteråret 2011 udgiver Dansk Røde Kors et hæfte, hvor de præsenterer metoder, øvelser og erfaringer i forhold til at arbejde med børnegrupper. Af den grund vil vi i det følgende ikke nævne konkrete metodiske redskaber, men derimod henvise til udgivelsen fra Dansk Røde Kors, som udkommer i november 2011.

For mere information om 'Frirum', se hjemmesiden frirum.info.

Formål med børnegrupper

Tanken med børnegrupperne er at gøre en særlig indsats over for de børn, der lever i flygtningefamilier. Det er således både for børn, der selv er flygtet og børn af forældre, der har været på flugt. I børnegrupperne er der fokus på børnenes individuelle behov. Der skabes mulighed for dialog blandt eleverne, og de kan her komme til orde i et mindre forum. Det enkelte barn kan vælge at fortælle sin historie, men det er ikke en nødvendighed for, at gruppen kan fungere, og at børnene vil få noget ud af at deltage. I gruppen kan der, gennem konkrete øvelser og aktiviteter, eksempelvis tales om at flygte fra det land, man er vokset op i, om det at tage afsked og ikke mindst om det at bo i et nyt land med bagagen fuld af oplevelser. Formålet med børnegrupperne er dog i lige så høj grad at give flygtningebørnene mulighed for at mødes og hygge sig. Lidt ekstra opmærksomhed og interesse er ofte en stor del af det, børnene har brug for.

Dynamikken i gruppen og de fællestræk, som karakteriserer børnenes situationer, bruges til at støtte det enkelte barn i dets personlige og sociale udvikling. Barnet vil opleve, at der er andre i klassen, der går rundt med samme tanker og oplevelser, og vil derfor føle sig som en del af et særligt fællesskab ved siden af det fællesskab, der eksisterer i klassen. Formålet er at styrke børnene i at mestre deres hverdag og indgå i sociale netværk.

Kom godt i gang med børnegruppen

Før du og dine kolleger tager stilling til, hvorvidt I ønsker at oprette børnegrupper, er det som udgangspunkt relevant at skabe sig et overblik over elevsammensætningen i den klasse, der ønskes at arbejde med. Det er således vigtigt på forhånd at vide, hvilke børn, der lever i flygtningefamilier. Fem til seks elever er en passende størrelse for en børnegruppe. Er antallet af flygtningebørn i klassen højere end dette, anbefales det således at oprette mere end én børnegruppe. Hvis der ikke er nok flygtningebørn i klassen i forhold til at oprette en børnegruppe, kan eleverne samles på tværs af klasserne.

I klasseundervisningen er det muligt at tale om emnet i generelle termer, men i børnegruppen bliver det eksplicit for alle klassens elever, hvem der er flygtningebørn, og det er ikke så nemt at "skjule" sig. Overvej, hvad en sådan børnegruppe vil indebære for dig og for dine elever!

Når det er blevet besluttet at lave en eller flere børnegrupper, skal det overvejes, hvordan børnegruppen skal præsenteres for klassen generelt, men især for de børn, der får tilbud om at deltage og for deres forældre. Tal med den enkelte elevs forældre og præsenter jeres tanker med børnegruppen. Det er vigtigt, at forældrene er grundigt informeret om aktiviteterne og støtter op omkring det. Emnerne og aktiviteterne vil typisk variere efter familiernes forståelse af deres egen situation og udfordringer, samt i hvor høj grad de har inddraget deres børn i dette. Det skal ligeledes understreges, at det er frivilligt at deltage.

Det bør tilstræbes, at flygtningebørnene så vidt muligt ikke føler sig afvigende fra fællesskabet i klassen eller føler sig tvunget til at deltage i børnegrupperne. Derfor er det vigtigt, at børnegrupperne omtales som et attraktivt tilbud, det er spændende og sjovt at deltage i.

Erfaringer fra Børn af Krig og Fred

Vi har i arbejdet med børnegrupper i 'Børn af Krig og Fred' erfaret vigtigheden af, at børnegrupperne afholdes i gode og trygge rammer med professionelle, der kender børnene. Det kan virke forvirrende og forstyrrende for børnene, hvis børnegrupperne finder sted i lokaler uden for skolen, selvom lokalerne umiddelbart kan virke hyggelige og oplagte til lejligheden. Det har vist sig at være mere konstruktivt og givtigt for børn som voksne at være et sted, børnene er bekendte med og hvor de kender lokalernes daglige funktion. Således skabes rammerne for en tryk og seriøs oplevelse. Det er ligeledes afgørende for udfaldet af børnegrupperne, at mindst en af de voksne personer, som leder børnegruppen, kender børnene i forvejen. Det kan eksempelvis være en klasselærer, en fritidshjems- eller klubpædagog. Det kan være en fordel at inddrage en børnepsykolog eller lignende, som kan indgå i et samarbejde med børnegruppelederen i arbejdet med et så stærkt og seriøst emne. Det vigtigste er dog, at der er en voksen til stede, som kender børnene og som børnene er trygge ved. Dermed bliver der skabt ro og plads til de planlagte aktiviteter, som er afgørende for, hvad børnene får ud af det.

Ligesom det er tilfældet med klasseundervisningen, er det op til dig og dine kolleger, hvor lang tid I ønsker at bruge på børnegrupperne. Der bør dog være tænkt over, at der i forbindelse med børnegrupperne åbnes endnu mere op for emnet og at der kan komme nogle personlige historier på bordet. Disse skal der være tid til at få talt om og få afsluttet på en god måde. Erfaringerne fra 'Børn af Krig og Fred' er, at det er passende, at børnegruppen mødes minimum otte til ti gange. Børnegrupperne bør afholdes umiddelbart efter dagens sidste undervisningstime, da der dermed er størst sandsynlighed for at børnene dukker op.

Aktiviteter, materialer og gode råd

De to skoler, som deltog i projektet 'Børn af Krig og Fred', har i forbindelse med børnegrupperne, anvendt aktiviteter og øvelser udviklet af Dansk Røde Kors samt øvelser udviklet af skolerne selv. Aktiviteterne fokuserer på at finde børnenes ressourcer og spænder bredt fra øvelser, der arbejder med børnenes personlige grænser, højtlesning af diverse historier til aktiviteter, der sætter fokus på vigtige personer i det enkelte barns liv.

Forældreinddragelse

I dette afsnit gives der bud på konkrete redskaber og aktiviteter, som er anvendelige i etableringen af et godt samarbejde mellem skole og flygtningeforældre. Der skelnes mellem forældre med flygtningebaggrund på den ene side og de øvrige forældre, herunder også dem med indvandrerbaggrund, på den anden. Denne skelnen er vigtig, da størstedelen af det nedenstående relaterer sig til førstnævnte forældregruppe.

Samarbejde med flygtningeforældre

Som lærer kender man alt til vigtigheden af et godt samarbejde mellem skole og hjem. Et godt samarbejde, der bygger på regelmæssig dialog, giver lærerne kendskab til familien og et bedre kendskab til eleven. Det giver samtidig familien indsigt i skolens arbejde og hensigt. Et godt samarbejde har ikke mindst stor betydning for det enkelte barns faglige og sociale udvikling. Det er ikke altid let at få etableret et godt samarbejde, og der kan især være udfordringer i skabelsen af et sådant samarbejde med flygtningeforældre, hvorfor det er vigtigt at være særlig opmærksom på dette.

Når der skal etableres et godt samarbejde med flygtningeforældre, er det generelt vigtigt at være opmærksom på følgende:

- **God kommunikation** – Det er vigtigt, at forældrene og skolens repræsentanter forstår hinanden. Dette gælder ikke kun den sproglige del, som ofte kan klares ved hjælp af tolk, men også forståelsen af den anden part ud fra den situation han eller hun befinder sig i. Denne forståelse skabes i en dialog, der bygger på rummelighed og anerkendelse.
- **Italesæt det usagte** - Det har stor betydning for en god dialog, at der tages højde for det usagte og de uskrevne regler, som præger det danske samfund og dermed også folkeskolen. Tal derfor om det underforståede. I den forbindelse er det ligeledes relevant at tale højt om skolens rolle og ikke mindst hensigt i forhold til børnene.
- **Skab en inkluderende kultur** – Sørg for at skabe en kultur, der indbyder til, at alle kan være med. Det gælder eksempelvis, når der gives informationer til hjemmene i form af breve, på skolens hjemmeside og ved forældremøder. Der sendes ligeledes signaler gennem den udsmykning, der er i klassen.
- **Vis interesse, omsorg og anerkendelse** – Vær opmærksom på højtider og på nyheder fra de lande forældre og børn i klassen kommer fra, så du er forberedt på at tale om det. Giv eventuelt et anerkendende klap på skulderen og vis derigennem din omsorg og interesse. Dette er relevant ved gode som dårlige nyheder fra hjemlandet³.

Du kan blandt andet holde dig opdateret om forholdene i de flygtningeproducerende lande på Dansk Flygtningehjælps hjemmeside flygtning.dk.

Skab kontakt via inddragelse i konkrete skoleprojekter

Vi ved, som tidligere nævnt, at psykosociale indsatser for børn og unge med flygtningebaggrund har betydning for børnenes familiemæssige situation, og at det er essentielt at inddrage forældrene,

³ Skrevet med inspiration fra "Inddragelse og kommunikation med tosprogede forældre" (2010) af Eva Ahrensburg, Integrationsnet, Dansk Flygtningehjælp.

når der laves indsatser omkring deres børn. I familier, der er flygtet fra deres hjemland, er det for det første ikke kun børnene, men derimod hele familien, der oplever en lang række forandringer i forbindelse med en tilværelse i eksil. For det andet afhænger børnenes psykiske helbred ofte af, hvordan de anvender den lærdom og de færdigheder, de får med sig fra skolen i deres hverdagslige sammenhæng, hvilket i høj grad er sammen med familien.

Inddragelsen af flygtningeforældre kan blandt andet foregå gennem projekter i skolen, særligt når projektets problematik knytter sig til det at være flygtning. At inddrage forældrene i arbejdet på skolen er en god mulighed for at få skabt mere kontakt og derigennem mulighed for at etablere gensidig respekt og forståelse. Ved at inddrage forældrene får de ligeledes mulighed for at følge med i og støtte op om deres børns skolegang, hvilket er vigtigt for børnenes udvikling.

Forældreinddragelse i Børn af Krig og Fred

I 'Børn af Krig og Fred' foregik forældreinddragelsen på flere niveauer. Inddragelsen bestod blandt andet af en generel information til alle klassens forældre samt af tilbud til forældre med flygtningebaggrund i form af individuelle samtaler og møder på skolen.

De individuelle samtaler havde til formål at gøre forældrene bekendte og afklarede med det forløb, deres børn var en del af i arbejdet med emnet i klassen og i børnegrupperne, hvis deres børn deltog i disse, samt at informere om møderne på skolen. Møderne for flygtningeforældrene var et gruppetilbud med sigte på at give forældrene viden om temaer, som relaterer sig til flygtninge- og eksilproblematikker så som PTSD, forælderoller, religionsundervisning etc.

Hensigten med forældreinddragelsen generelt har i 'Børn af Krig og Fred' været at give forældrene viden og redskaber til bedre at kunne støtte deres børn i familie-, skole- og fritidslivet. Endvidere har hensigten været at få skabt et tæt og tillidsfuldt samarbejde omkring eleverne. Et sekundært formål har været at styrke netværksdannelsen mellem flygtningeforældrene.

Aktiviteter, materialer og gode råd

Det er op til dig og dine kolleger, hvordan og hvor meget I vil inddrage forældrene. Vores anbefaling er, at jo mere i dybden I vælger at gå med emnet og jo mere de enkelte flygtningebørn inddrages, des mere relevant vil det være at inddrage forældrene.

Det følgende er konkrete bud på, hvordan forældre, men særligt flygtningeforældre, kan inddrages i et projektarbejde om flygtninge. I bør overveje forældreinddragelsens formål, før I beslutter, hvilke aktiviteter og redskaber I vil anvende. Er formålet blot forældrenes opbakning til børnenes aktiviteter eller ønsker I ligeledes at gøre en særlig indsats over for flygtningeforældrene i form af eksempelvis fællesmøder for denne forældregruppe (se *nedenfor*)?

Information til alle forældre

Når du og dine kolleger har besluttet jer for at arbejde med temaet flygtninge i klassen, kan det, uanset hvordan I vælger at gå til emnet, være en god ide at orientere alle forældre i klassen. Som nævnt er det et følsomt og seriøst emne, som kan vække tanker og følelser hos eleverne, og det kan derfor være rart som forældre at være forberedt. Dette gælder for etnisk danske forældre som for forældre med flygtningebaggrund.

Det er vigtigt, at I er klare om formål og forløb, når I præsenterer projektet. Der kan være forældre i klassen, der af den ene eller anden grund vil stille spørgsmålstejn ved emnets relevans og nogle forældre, særligt dem med flygtningebaggrund, kan udtrykke bekymring over eller utilfredshed med,

at deres børn skal forholde sig til emnet (jf. afsnittet 'Overvejelser og dilemmaer'). Af den grund er det vigtigt at gøre det klart fra starten, hvad børnene kommer til at arbejde med og hvilke aktiviteter de skal deltage i.

Skriv et informationsbrev til klassens forældre, som præsenterer projektets forløb og formål. Det kan ydermere være en god ide at invitere alle forældrene til et møde, som følger op på og uddyber informationerne i brevet.

Skriftlig og mundtlig dialog med flygtningeforældre

Hvis I vælger at supplere klasseundervisningen med børnegrupper, bør der, ud over et informationsbrev til alle forældrene, gøres særligt meget ud af dialogen med flygtningeforældrene. Det er vigtigt, at forældrene kender til, og accepterer, at deres børn tilbydes en plads i gruppen. Det kan være svært at forstå, hvorfor ens barn "tages ud" af klassen og det kan hurtigt blive opfattet som et negativt tilbud (jf. afsnittet 'Overvejelser og dilemmaer'). Det skal derfor gøres klart, at målet med aktiviteterne er en anerkendelse af personer med flygtningebaggrund og en bevidstgørelse af de problematikker, der ofte er en del af det at leve i eksil. Det er meget afgørende for forløbet og udfaldet af forældreinddragelsen, at emnet og aktiviteterne beskrives forståeligt og meningsfuldt. Ved skriftlig henvendelse til forældrene er det vigtigt at være kort og præcis i sine formuleringer, ligesom det kan være en god ide at få brevene oversat til forældrenes modersmål.

Det kan være en udfordring at kommunikere skriftligt, dels grundet vigtigheden af ordvalg og formuleringer og dels grundet den sproglige barriere. Af den grund bør det overvejes at holde opfølgende individuelle samtaler med forældrene. Formålet med den individuelle samtale er at uddybe og gøre det klart, hvad deres børn vil blive undervist i ved klasseundervisningen, samt at tale om tilbuddet om at få deres børn i en børnegruppe (jf. kapitlet 'Børnegrupper for børn med flygtningebaggrund').

Et andet vigtigt formål er at gøre dem bekendte med tilbuddet om at deltage i forældremøderne på skolen sammen med andre forældre med flygtningebaggrund (se nedenfor). Fortæl, hvor mange møder de forventes at deltage i, hvem der ellers vil være til stede samt udkast til dagsordener. Ligesom med børnegruppen er det vigtigt, at forældremøderne præsenteres som et frivilligt og anerkendende tilbud, hvis hensigt er at give forældrene viden om temaer, der relaterer sig til flygtningeproblematikken.

Møder for flygtningeforældre

Forældremøderne er som udgangspunkt kun for forældre med flygtningebaggrund. Ved forældremøderne kan I vælge at tage seriøse emner op, der relaterer sig til det at være flygtning såsom PTSD og eksilproblematikker. En anden tilgang til møderne er at spørge forældrene selv, hvad de kunne tænke sig at tale om, for eksempel aktiviteter eller elementer i den danske folkeskole, som de undrer sig over og derfor gerne vil tale om. Eksempler på sådanne emner kunne være lektier, religionsundervisning, madordninger etc. Det er også i forbindelse med disse møder, at forældrene kan blive præsenteret for de aktiviteter og produkter, som børnene har udviklet både i børnegrupperne og i klasseundervisningen.

Det bør overvejes, hvorvidt der kan være fordele ved at holde et særligt møde med flygtningeproblematikker på dagsordenen, hvor alle klassens forældre inviteres. Det er vores erfaring, at mange flygtningefamilier betragter det som en fordel, at alle kender til og har forståelse for deres situation. I kan vælge at invitere en person med til mødet, som har viden om flygtninge og udsatte. Dermed bliver mødet lærerigt og inspirerende for lærere såvel som for forældre.

Aktiviteter for børn og voksne ved møderne

Problemer med børnepasning kan være en hindring for at møde op til sådanne arrangementer. Derfor kan I vælge at invitere børn og voksne sammen. Nogle af mødeaktiviteterne indbyder dog ikke til, at børnene skal deltage og derfor kan det være en god ide at være et sted, hvor der er mulighed for, at

børnene kan være i tilstødende lokaler, hvor de kan tegne og lege sammen. Det kan til gengæld være en god ide at lade børnene tage del i nogle aktiviteter med de voksne, for på den måde at skabe rum for hygge og samvær. Aktiviteter som både forældre og børn deltager i, kan blandt andet omhandle tillid og samarbejde gennem fysiske lege og øvelser.

Eksempler på lege og øvelser

Faldskærmsleg

Elever, forældre og lærere stiller sig rundt i kanten af et stort stykke stof og laver "bølgede bevægelser" med armene, så stoffet danner forskellige bølgeformationer. En let bold (eller flere) kastes ind på midten og det gælder om at holde bolden inden for stoffets kanter.

Prøv "stormvejr", "sommervejr" etc. Lad eventuelt børnene bytte plads og på den måde skabe spænding og aktivitet.

Navneleg

Elever, forældre og lærere stiller sig i en rundkreds. En bold sendes rund i rundkredsen og man siger sit navn højt, når man modtager den.

Når bolden har været hele vejen rundt og alle har sagt deres navn, må bolden kastes på tværs af cirklen, mens navnet på den der kastes til, siges højt.

Afslapning til musik

Lad elever og forældre ligge på måtter eller madrasser, hvor de kan slappe af til udvalgt musik.

Kom godt i gang med forældremøderne og det gode samarbejde

Der kan være mange bump på vejen i forsøget på at etablere og afholde sådanne forældremøder for flygtningefamilier. Det følgende er derfor en lille liste med nyttige råd, som er gode at have ved hånden:

- Præsenter tilbuddet som værende positivt og anerkendende, hvis hensigt er at give forældrene viden om temaer, I eller de finder relevante. Emnet og aktiviteterne skal italesættes forståeligt og meningsfuldt.
- Det er vigtigt at sætte rigeligt med tid af til at få etableret den fornødne kontakt og tillid til forældrene, da det ofte kan være tidskrævende. Når der sendes breve hjem, bør de altid følges op af en opringning. Vær forstående, men insisterende.
- Brug en tolk. Hvis den sproglige kommunikation ikke fungerer, kan det være svært at få skabt tillid og forståelse. Det er derfor en god ide at benytte sig af en tolk ved den personlige kontakt med forældrene, dvs. ved de individuelle samtaler og ved de fælles møder. Det er ligeledes en fordel at få oversat de breve, der sendes hjem til forældrene.
- Afhold møderne i lokaler med mødeborde, så alle kan se hinanden, i stedet for i et klaselokale. Undgå at forældrene grupperer sig ved at lave bordkort. Det gælder også ved møder, hvor alle klassens forældre deltager.
- Madlavning, børnepasning, kompliceret transport og manglende overskud i hverdagen kan alle være faktorer, som kan forhindre forældre med flygtningebaggrund i at møde op på skolen. Dette selvom de har et ønske om at ville deltage. Det kan derfor være en fordel at komme disse udfordringer i forkøbet. Tilbyd for det første, at forældrene kan tage deres

børn med (jf. afsnittet 'Aktiviteter for børn og voksne'). Gør et rum klar til børnene, hvor de kan lege og hygge sig. Læg møderne i et tidsrum for aftensmad og server et måltid mad for forældre og børn. Derved bliver møderne ikke en ekstra tidskrævende faktor, som bliver lagt oveni den i forvejen tidspressede hverdag. Ovenstående kan virke som små og beskedne tilbud, men de kan gøre en stor forskel for nogle forældre.

Afslutning og opfølgning

Det er vigtigt, at forløbet afsluttes på en god måde. Hvis flygtningeforældrene har været direkte involverede i forløbet ved at deltage i eksempelvis gentagne møder på skolen, kan det afslutningsvis være en fordel at tale med forældrene på tomandshånd. I kan således tilbyde forældrene en personlig samtale, hvor de vil have mulighed for at få afklaret eventuelle spørgsmål, og hvor I eventuelt kan give mere personlig rådgivning eller vejledning i, hvor forældrene kan finde mere viden eller få hjælp i tilfælde af, at de føler behov for dette (se mere om dette bagerst i hæftet). Den personlige kontakt kan ligeledes bidrage til etableringen af et godt samarbejde.

Det kan ydermere være en god ide at invitere samtlige forældre til et afsluttende arrangement på skolen, hvor børnene kan vise deres produkter frem. Det skaber en god afrunding af projektet for alle.

Mere viden om og for flygtninge

Litteratur og materiale for dig og dine kolleger

- Bang, Susanne; Christiansen, Lars Koberg; Heap, Ken (1999): 'Undskyld, men det er min første krig: om psykosocial træning under vanskelige forhold'. Dafolo.
- Dyregrov, Atle (2011): 'Børn og traumer'. 2. udgave. Gyldendal Akademisk.
- 'Evaluering af metodeudviklingsprojektet Børn af Krig og Fred' (2011). Center for Udsatte Flygtninge, Dansk Flygtningehjælp.
- 'Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser. Forskningsregistrant om psykosociale interventioner for børn og unge med flygtningebaggrund' (2011). Center for Udsatte Flygtninge, Dansk Flygtningehjælp.
- Lomholt, Alissa et. al (2004): 'Generel vidensformidling om posttraumatisk stress til skolebørn og deres voksne netværk'. 1. udgave. Århus.
- Montgomery, Edith (2000): 'Flygtningebørn'. Dansk Psykologisk Forlag.
- Skytte, Marianne (2007): 'Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde'. 3. revideret udgave. Hans Reitzels Forlag.
- Svendsen, Grete (2001): 'Traumatiserede flygtninge og socialt arbejde'. Dansk Flygtningehjælp.

Litteratur og materiale for eleverne

- Erdem, Adil (2002): 'Rejsen ud af mørket'. Mellempøkeligt Samvirke.
- Erdem, Adil (2009): 'Løbebold'. CDR Forlag.
- Gram, Bettina og Pedersen, Gitte (2001): 'Børn på flugt', i serien Global. Gyldendal Uddannelse.
- 'Flygtningespillet' kan bestilles gennem Center For Undervisningsmidler.
Find spillet på: <http://www.viauc.dk/cfu/Sider/cfu.aspx>

Behandlingssteder og rådgivning for flygtninge

- Der er mulighed for gratis traumebehandling gennem henvisning fra egen læge.
Find de enkelte behandlingstilbud på: <http://www.traume.dk/diverse/tilbud/>
- Dansk Flygtningehjælps frivillige rådgivning for flygtninge og indvandrere i juridiske, sociale og psykologiske spørgsmål. Find den lokale rådgivning på: <http://www.frivillignet.dk/aktiviteter/raadgivning/>

Nyttige hjemmesider

- Traume.dk
- Flygtning.dk/udsatte
- Frirum.info

Litteratur og hjemmesider anvendt i nærværende metodehæfte

- 'Flygtningebørn – virkningsfulde indsatser. Forskningsregistrant om psykosociale interventioner for børn og unge med flygtningebaggrund' (2011). Center for Udsatte Flygtninge, Dansk Flygtningehjælp.
- Lomholt, Alissa et. al (2004): 'Generel Vidensformidling om Posttraumatisk Stress til skolebørn og deres voksne netværk'. Århus Kommune.
- Svendsen, Grete (2001): 'Traumatiserede flygtninge og socialt arbejde'. Dansk Flygtningehjælp.
- Dansk Flygtningehjælp: www.flygtning.dk
- Traume.dk: www.traume.dk
- Dansk Røde Kors – 'Frirum': www.frirum.info
- Ahrensburg, Eva (2010): "Oplæg om dialog og samarbejde med tosprogede forældre": <http://flygtning.dk/danmark/center-for-udsatte-flygtninge/metodeudvikling/boern-af-krig-og-fred/>
- Ahrensburg, Eva (2010): "Oplæg om inddragelse og kommunikation med tosprogede forældre": <http://flygtning.dk/danmark/center-for-udsatte-flygtninge/metodeudvikling/boern-af-krig-og-fred/>

Kopieringsmateriale →

Bilag 1

Fire tekster til højtlesning

Der faldt en bombe i naboens hus

Af Adil Erdem, 'Rejsen ud af mørket'.

En historie om Kalima fra Bosnien, der oplever krigen på nært hold og må flygte.

OM EFTERMIDDAGEN SAMLEDE skoleinspektøren os elever i festsalen og fortalte, at vi allerede havde vinterferie. Det var kun november. Ingen af os spurgte, hvorfor vi fik vinterferie så tidligt. Vi skulle blive hjemme, indtil vi fik brev fra skolen om at begynde igen. Jeg gik i 3. klasse og vidste, at krigen nærmede sig. Min storebror var blevet indkaldt som soldat i den bosniske hær. Vi havde ikke hørt fra ham i en hel måned.

Da vi kom ud på vejen, faldt de første snefnug. Men vi havde ikke lyst til at lege i sneen. Vi gik alle sammen hjem til vores forældre, som inspektøren havde sagt, vi skulle. Min mor og far sad hele tiden foran fjernsynet. Det gjorde de også den dag. Men noget var anderledes. En frygtelig stilhed. Ingen sagde noget. Selv min lillebror, som plejede at fylde hele huset, var tavs.

Jeg spurgte med det samme, om krigen nærmede sig byen. Vi talte om krigen, som om det var en person eller en storm, der tog byerne én efter én. Ingen svarede mig. Jeg blev lagt i seng eller nærmest tvunget i seng af min mor. Jeg skulle bare sove og lade som om alt var normalt.

Midt om natten vågnede jeg ved et kæmpe brag. I panik løb jeg ind til mine forældre. De var i gang med at klæde sig på. Jeg græd og ville bare gemme mig hos min mor. Store flammer stod op uden for vinduet. Der var faldet en bombe ned i vores nabos hus.

”Tag tøj på!” råbte min mor samtidig med, at hun gav min lillebror tøj på.

”Vi må væk fra huset!” råbte min far.

Det var langt farligere at være inde i huset end på gaden, når bomberne faldt. Og bomberne faldt lige efter hinanden. En efter en. Min far var for længst forsvundet for at hjælpe vores naboer. Og min mor gjorde os klar til at løbe ned i hospitalets beskyttelseskælder lige i nærheden.

Da vi kom ud på gaden, var der over en halv meter sne. Hver gang en bombe faldt, kastede den lange stråler i sneen og lyste hele gaden op. Jeg kan huske, at børnene skreg. Om jeg gjorde det samme, kan jeg ikke huske.

Min mor bar min lillebror og holdt mig i hånden. Jeg kunne bare ikke gå i sneen, så hun måtte nærmest slæbe mig med. Jeg spurgte flere gange efter min far, og hun svarede, at han nok skulle komme.

Efter et stykke tid nåede vi hospitalet. Der var utroligt mange mennesker. Alle ville ned i kælderen og gemme sig for bomberne. Vi var heldige, at vi var kommet så hurtigt. Vi fik plads i et hjørne af et koldt og fugtigt kælderrum. Vi var nogle af de eneste, der havde et tæppe med. Jeg og min lillebror nærmest klistrede os op ad mor. Hele natten ventede vi på, at min far skulle komme. Men han kom ikke.

Om morgenen fik vi tørt brød og grøntsags-

suppe. Det var bestemt ikke min yndlingsret. Min mor fortalte mig, at vi ikke fik andet at spise den dag, så jeg skulle spise op. Det halve af mit brød gemte jeg i min jakkelomme til min far.

”Han skal nok finde noget at spise”, sagde min mor og trøstede mig med, at krigen snart var slut.

Det troede jeg ikke på, når jeg kiggede på de mange kvinder og børn, der stirrede på hinanden med triste øjne. Det mest frygtelige var en ældre dame, som sad lige ved siden af os med et stort tæppe. Hun sov hele tiden. Senere fandt vi ud af, at hun var død. Jeg så på, mens to mænd bar hende ud. Jeg havde aldrig før set et dødt menneske.

Vi var dernede i tre dage. Den fjerde dag om morgenen blev vi kørt væk sammen med nogle andre kvinder og børn. Vi kom til en stor skole, der blev bevogtet af soldater. Der skulle vi bo, indtil min far eller morbror hentede os.

”Det bliver godt igen”. Det var stort set, hvad min mor sagde, og hun gentog den samme sætning flere gange i løbet af dagen.

Den første aften på den store skole fik vi rigtig aftensmad, og så fik vi børn lov til at lege i gymnastiksalen. Jeg kendte to af pigerne fra skolen.

Efter to dage på skolen kom min morbror. Han skulle køre os væk fra byen. Vi skulle bo hos ham og vente på, at min far dukkede op. Men det gjorde han ikke. Efter fjorten dage hos min morbror, fik vi mulighed for at rejse ud af landet.

”Det er kun kvinder med små børn, der må rejse væk”, sagde min mor.

”Hvad så med far?” spurgte jeg.

”Han skal nok finde os”, sagde min mor og græd.

En hvid bil med blåt flag kørte os til lufthavnen. Under hele turen ledte mine øjne efter min far. Hver gang jeg så en mand, med eller uden uniform, var det som om, jeg havde fundet min far. Min mor var tavs. Det var irriterende. Hun sagde stort set ingenting. Hun ville ikke engang fortælle os, hvilket land vi skulle til.

”Vi skal ikke være der så længe”, sagde hun bare og tav igen.

Da vi kom til Danmark fortalte mor os, at far var blevet skudt den nat, vi forlod vores hus. Hun havde vidst det allerede den gang, vi boede hos min morbror. Men min far lever i mig. Jeg vil altid huske ham, ligesom min storebror også lever i mig. Han er nemlig også død. Jeg har billeder af dem. De er stadigvæk med i min familie.

Najlas flugt til Danmark

Af Bettina Gram og Gitte Pedersen, 'Børn på flugt' – i serien Global.

En beretning om, hvordan en pige og hendes familie flygter fra Afghanistan.

14-ÅRIGE NAJLA KOM til Danmark i 1997 sammen med sin familie. De flygtede fra krigen i deres hjemland, Afghanistan. (...) Hun er ældst af fem søskende.

Najla og hendes familie måtte flygte fra Afghanistan, fordi de er sunni-muslimer. Det betyder, at de tilhører en særlig trosretning inden for religionen islam. Taliban-militsen, der sidder på magten i det meste af Afghanistan, har en anden tro inden for islam. Derfor er de i krig mod blandt andet sunni-muslimer.

Far kom i fængsel

Najlas far var en højt placeret officer i Afghanistan. Fordi han havde den "forkerte" tro, blev han flere gange sat i fængsel. Najla husker tydeligt, sidste gang han blev fængslet. En nat ved tolvtiden blev han lokket ud af familiens hus og ført væk af soldater. Han sad 2-3 måneder i fængsel.

Efterhånden blev det for farligt for familien at blive boende. Soldaterne var konstant efter faren. En nat bankede det igen på hoveddøren.

- Soldaterne kom efter min far midt om natten. De sagde til min mor: "Hvis du ikke siger, hvor din mand er, så dræber vi dit barn". Det var min lillebror, de mente, fortæller Najla.

Familien vidste ikke, hvor faren var. Han var taget af sted for at finde et sikkert sted til dem alle. Men Najlas mor turde ikke blive i huset længere. Hun besluttede sig for at flygte til nabolandet Pakistan sammen med sine børn, deres farmor og en onkel og tante.

Lillebror døde

Najla husker tydeligt familiens dramatiske flugt:

- Selv om natten rasede krigen. Vi hørte bomberne. Mange tusinde mennesker var på flugt. Vi flygtede hen over bjergene og gik mange kilometer både dag og nat. Vi gik også hen over døde mennesker, som lå på vejene. Der var ikke andet at gøre, fortæller hun.

På et tidspunkt kom Najlas mor og ene søster væk fra resten af familien, fordi så mange var på flugt. Heldigvis fandt de hinanden igen. Varmen var en anden trussel mod familien.

- Min lillebror på 1½ år blev syg, fordi vi ikke havde mad og vand i tre døgn. Det var næsten 50 grader varmt. Vi ringede efter en ambulance, men kunne ikke få hjælp, fordi vi ikke havde vores papirer i orden. Derfor døde min lillebror, fortæller Najla.

Efter lang tids flugt nåede de frem til Peshawar i Pakistan. De vidste ikke, om faren var i live. For at overleve måtte Najlas mor sælge sine smykker. Det var meget hårdt for hende, men det var den eneste udvej.

Brev fra ambassaden

En dag kom der et brev fra den danske ambassade. I brevet stod der, at Najlas far var i live og opholdt sig i Danmark. Familien skulle komme med deres pas til den danske ambassade i Islamabad. Her skulle de interviewes, så ambassaden kunne afgøre, om de var en rigtig familie.

Med hjælp fra den danske ambassade kom Najla og hendes mor og søskende op til faren i Danmark. Farmoren, onklen og tanten blev tilbage i Pakistan, hvor de stadig bor. Najla skal snart ned og besøge dem. Det glæder hun sig meget til.

Den lange ventetid

Af Bettina Gram og Gitte Pedersen, 'Børn på flugt' – i serien Global.

En novelle om ventetiden i et dansk asylcenter.

SNEEN FALDER TÆT OG LÆGGER sig som et hvidt pulver på græsplænen udenfor. Jeg har aldrig set snevejr før. Kun på billeder. Nogle af de mindre børn her på centret leger i sneen. De kaster snebolde på hinanden og har det sjovt. Også nogle af børnenes forældre leger med. Jeg har ikke lyst til at lege og være glad.

Jeg tænker alt for meget på min mor og far og mine søskende hjemme i Iran. Jeg tænker på hvordan de har det. Klarer min lillebror sig mon godt i skolen? Da jeg tog af sted fra Iran, var han lige begyndt. Og min søster er hun mon blevet rask? Og tænker de på mig, deres storebror? Det er ikke rart at sidde alene her i Danmark og ikke vide, hvordan de har det.

Jeg er lige blevet 15 år og søger asyl i Danmark. Jeg er på flugt fra mit land. Kort før jeg rejste, kom politiet til vores hus midt om natten. De slog både min far og min mor. Det var meget uhyggeligt. Da de gik, tog de min far med. Dagen efter, forsøgte vi at finde ud af, hvor han var. Men det fik vi ikke at vide. Nogle af mine onkler kom til vores hus og sagde, at det var bedst, at jeg kom ud af landet. Politiet ville sikkert også arrestere mig. Fordi jeg næsten er voksen, vil de tro, at jeg er kommunist som min far. I Iran er det forbudt.

En af mine onkler sørgede for, at jeg kunne rejse ud af landet med en, han kender. Jeg fik nogle penge af ham, og en tidlig morgen tog vi af sted fra vores by til Teheran. Der mødte vi Gholam, min onkels ven. Vi kravlede op i en stor lastbil og gemte os mellem en masse kasser. Chaufføren sagde, vi skulle være stille. Det var meget farligt, hvis vi blev stoppet af politiet. Han ville køre os til den tyrkiske grænse. Herfra måtte vi selv komme videre. Vi fandt nogle, der kunne hjælpe os, og efter en uges tid var vi i Ankara. Vi havde betalt mange penge for at komme så langt. Vi fik kontakt til en menneskesmugler, der kunne skaffe mig til Danmark. Gholam blev tilbage, så jeg tog af sted alene. I mange uger kørte jeg igennem Europa, gemt i forskellige lastbiler.

En tidlig morgen blev jeg sat af en lastbil midt på en grå og kedelig vej. Det var meget koldt, jeg frøs og var sulten. Chaufføren sagde på engelsk, som jeg forstår lidt af, at jeg var i Danmark. Jeg skulle bare gå videre ad vejen, så ville nogle hjælpe mig. Han kørte fra mig, og jeg begyndte at gå. Jeg gik og gik. Mange biler kørte forbi mig, men ingen standsede. Jeg kom forbi mange store huse. Alt så fremmed ud, og kulden var næsten ikke til at holde ud.

Pludselig standsede en bil foran mig. En mand med sort uniform steg ud. Han spurgte mig om noget på et underligt sprog. Jeg forklarede på engelsk, at jeg hed Yussuf og kom fra Iran, og at jeg søgte om asyl i Danmark. Han svarede igen på engelsk, at han var politibetjent, og at jeg skulle komme med. Jeg var rædselsslagen: hvad ville politiet gøre ved mig? Inde i politibilen var en anden betjent. Han gav mig et tæppe, for jeg rustede af kulde. De kørte mig til en politistation, hvor jeg fik noget varmt at drikke og lidt at spise. De spurgte mig igen, hvad jeg hed og hvor jeg kom fra. Jeg svarede, så godt jeg kunne, men jeg kunne ikke forstå alt, hvad de sagde. Jeg havde hverken pas eller andre papirer. Jeg ved ikke om de troede på det, jeg fortalte. Efter nogen tid, sagde de, at jeg skulle tage til et asylcenter. Jeg vidste ikke, hvad det var og var meget bange. Nogle andre betjente kom, og vi kørte i lang tid. Endelig kom vi til centret. En stor bygning med hegn omkring. Jeg tænkte, at det lignede et fængsel.

Indenfor kom en venlig dame og tog imod mig. Hun fortalte, at hun hed Helle, et mærkeligt navn, som jeg i starten slet ikke kunne sige. Hun fortalte, at jeg skulle bo på centret, indtil de danske myndigheder havde fundet ud af, om jeg kunne blive i Danmark.

Jeg deler værelse med en dreng fra Somalia. Han hedder Samson og er meget flink. Men vi kan ikke rigtig tale sammen. Han er også flygtet fra sit land helt alene, så han er ked af det ligesom mig.

Nu venter jeg og venter. Det tager meget lang tid, før jeg kan få at vide, om jeg må blive her i Danmark, eller om jeg skal tilbage til Iran. Jeg ved ikke rigtigt, hvad jeg helst vil. Jeg savner min familie og gode venner. Når jeg er her, er det ligesom at være i en glasboble.

Jeg snakker lidt med de andre på centret, men alle har deres egne problemer at slås med. Jeg vil så gerne skrive til min mor, men jeg tør ikke. For tænk hvis politiet i Iran finder ud af, hvor jeg er?

Så putter de måske også hende i fængsel. Mor kan heller ikke skrive til mig, for hun ved ikke, hvor jeg er. Hun tror måske, jeg er død eller fanget af politiet. Alle disse tanker, vil ikke slippe mig. Heller ikke om natten. Jeg drømmer, at politiet har skudt hele min familie. Nogle gange ønsker jeg, at jeg var død. Det ville være meget bedre.

I dag har jeg været på centret i en uge. Jeg er blevet afhørt af politiet endnu engang. De bliver ved med at spørge, hvor gammel jeg er. Jeg svarer hele tiden 15 år, men de tror ikke på det. Jeg ved ikke hvorfor. Jeg har også udfyldt et langt skema. Det var på mange sider og hedder "asylansøgnings-skema". Jeg vidste ikke altid, hvad jeg skulle skrive. Det med navn, alder og land var nemt nok. Men jeg gjorde det, så godt jeg kunne. Nogle af de andre flygtninge her i centret har fortalt mig, at skemaet er vigtigt. Ingen har hjulpet mig med at skrive det.

Men det har alligevel været en god dag i dag. Jeg har mødt en familie fra Iran. Det er godt at snakke mit eget sprog med nogle, der kender Iran. Manden fortalte mig, at han kender nogle, der kan sende besked til mor. Det ville være dejligt, hvis hun vidste, at jeg har det godt. Måske kan jeg også få besked fra hende. Det håber jeg meget.

Nu er der gået endnu flere dage. Jeg har været til interview hos noget der hedder "Udlændingeservice" og "Dansk Flygtningehjælp". Det var meget hårdt. Jeg har svaret på de samme spørgsmål mange gange. Jeg har en tolk, fordi jeg ikke kan forstå engelsk særlig godt. Men det er alligevel svært at svare på spørgsmålene, selvom det er på mit eget sprog. Jeg ved ikke altid, hvad jeg skal svare. Jeg er også hele tiden bange for, at politiet i Iran finder ud af, hvor jeg er. Til sidst var jeg så træt, at jeg begyndte at græde. Det er, som om de ikke tror på det, jeg siger. Tolken sagde ellers til mig, at jeg havde klaret det flot.

Da jeg kom tilbage til centret, fortalte Helle mig, at Samson var forsvundet. Han havde fået

afslag på sin asylansøgning. Da politiet kom for at hente ham og følge ham tilbage til Somalia, var han væk. Det er meget synd for ham. Hvad skal jeg gøre, hvis jeg ikke får asyl? Kommer jeg tilbage til Iran, bliver jeg sat i fængsel?

Jeg er begyndt at gå i skole i centret. Det er meget rart. Der er flere børn fra Iran. Vi taler lidt sammen. Jeg savner mine venner og min egen skole. Det er svært at blive gode venner med nogle her, for jeg ved ikke, hvornår de skal flytte. Familien fra Bashra, som jeg var blevet gode venner med, er flyttet. De fik asyl og skulle flytte til en helt anden del af Danmark. De sagde, at de ville skrive til mig. Og når jeg får asyl, kan jeg bo hos dem. Men det tror jeg ikke på. De glemmer mig.

Det er ved at være forår. Det er blevet lidt varmere, men jeg fryser stadig hele tiden. Danmark er et meget koldt land. Jeg har ventet i lang tid. Jeg ved slet ikke, om jeg må blive her. Det er ikke rart. Jeg kan ikke finde på noget at lave. Jeg sidder for det meste bare og kigger ud

af vinduet. Foråret i Danmark er pænt. Træerne får blade. Jeg kan høre fuglene synge. Men det er ikke som i Iran. Jeg savner mit land meget. Familien, varmen og menneskene. Her i Danmark er mange ting så mærkelige. Jeg er begyndt at lære lidt dansk. Jeg har svært ved at huske, så det er meget besværligt.

Jeg har været her i tre måneder. Jeg får snart besked, om jeg må blive. Jeg kan næsten ikke holde ud at vente mere. Jeg er så bange for at få afslag. Så stikker jeg måske af ligesom Samson. Men hvor skal jeg tage hen?

I dag har jeg fået svar. Jeg må blive i Danmark! Hvor er jeg glad. Samtidig er jeg også trist. Jeg tænker på min mor og far og søskende. Jeg har stadig ikke hørt fra dem. Mon de ved, jeg er i Danmark? Nu skal jeg bo i Danmark. Jeg skal gå i skole, og jeg kan få en uddannelse. Jeg vil gerne bygge huse ligesom min far. Mit største ønske nu er, at min mor og far og søskende kan komme hertil. Så kan vi bo sammen uden frygt for politiet. Det drømmer jeg om.

Livet i et nyt land

Af Bettina Gram og Gitte Pedersen, 'Børn på flugt' – i serien *Global*.

To flygtningebørn fortæller om deres møde med den danske folkeskole.

- JEG VAR MEGET NERVØS, da jeg skulle begynde i skolen, fortæller Najla fra Afghanistan. Hun går i en dansk folkeskole nord for København.

- Jeg vidste ikke hvad jeg skulle gøre, og hvordan det var at gå i skole. Hjemme gik jeg ikke i skole, fordi piger og kvinder ikke må uddanne sig. Dog gik jeg to år i skole i Pakistan. Der boede jeg sammen med min mor og mine søskende, mens vi ventede på at komme til Danmark, hvor min far boede. Jeg kunne ikke lide skolen i Pakistan. Skoledagene var meget lange, og lærerne var strenge. De slog os, hvis vi ikke havde lavet lektier. I Danmark er skolen meget anderledes, siger Najla.

Najla har nu været 2½ år i Danmark. Hun har gået i skole ca. et år. Efter et halvt år på én folkeskole, kom hun i 6. klasse på en anden skole.

Men det er meget svært for Najla at følge med i undervisningen. Hun kunne ikke læse, da hun kom til landet. Hun har også svært ved at tale sit eget sprog, selvom hendes forældre taler afghansk hjemme. Faktisk kan hun tale fire sprog, men ingen af dem særlig godt, for hun har glemt det meste. I stedet for at lære sit eget sprog vil hun hellere lære engelsk. Det kan bruges flere steder.

Folk siger dumme ting

I skolen er det svært for Najla at få venner. I frikvartererne snakker hun mest med en anden afghansk pige, der går i 8. klasse. Nogle af eleverne

i hendes egen klasse driller hende nogle gange og siger ting til hende, hun ikke forstår. Det bliver hun meget ked af. Også nogle af lærerne siger dumme ting. Hun har snakket med sin klasselærer om problemerne. Næste skoleår får klassen en ny klasselærer, og så er hun spændt på, hvordan det bliver.

- Jeg bliver også ked af det, når fx folk i bussen eller toget siger til mig, at jeg skal tage hjem, og at jeg kun er her for at få penge. Det er ikke derfor, jeg er her. Jeg er her, fordi det er farligt for min far og hele min familie at være i Afghanistan, fortæller Najla.

Men ellers er Najla glad for at bo i Danmark.

- Jeg har set Dannebrog hænge ved den danske ambassade i Pakistan. Det var alt, hvad jeg vidste om Danmark, før jeg kom hertil. Jeg kan godt lide, at her er så fredeligt. Slet ikke som Afghanistan, hvor der hele tiden er krig. Og så kan jeg gå i skole og få en uddannelse. Jeg vil gerne være læge. Så vil jeg rejse tilbage til mit land og hjælpe folk, for virkelig mange har brug for hjælp, siger Najla.

Ingen fødselsdagsfest

For 13-årige Mohammad fra Irak var mødet med den danske folkeskole heller ikke let.

- Selvom jeg har gået fem år i skole i Irak, var jeg meget nervøs, da jeg skulle starte i en dansk skole. Jeg vidste intet om, hvordan skolen var her. Jeg har heller ikke gået i skole året før, jeg

kom hertil. Jeg boede sammen med min mor og mine søskende i Syrien, mens vi ventede på at få lov til at rejse til Danmark med min far. Vi boede illegalt i landet. Det vil sige, at vi ikke havde nogen tilladelse til at være der. Myndighederne måtte ikke vide noget om os. Derfor kunne jeg ikke gå i skole. Så det var svært at begynde i skole igen, siger Mohammad.

Mohammad har været to år i Danmark, og han går nu i 6. klasse. Han gik i modtagelsesklasse i et år og fire måneder. Også for ham var det svært at få venner i starten.

Fordomme

- En af drengene inviterede alle i klassen – undtagen mig – til fødselsdag. Det var slemt, og jeg blev meget ked af det. Jeg tror egentlig ikke, det er kammeraterne, der har noget imod mig. Jeg tror mere at det er deres forældre, der har nogle

fordomme. Jeg tror, det skyldes manglende kendskab til Irak, hvor jeg kommer fra, siger Mohammad.

Det går dog bedre nu. Mohammad har fået danske venner, faktisk er han gode venner med de fleste i sin klasse. Men han savner stadig sine venner i Irak. Han skriver nogle gange til dem, men det tager lang tid for et brev at nå frem.

Vikinger

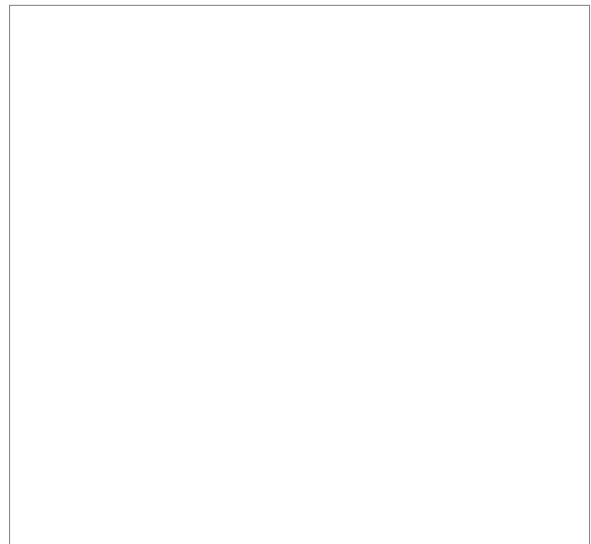
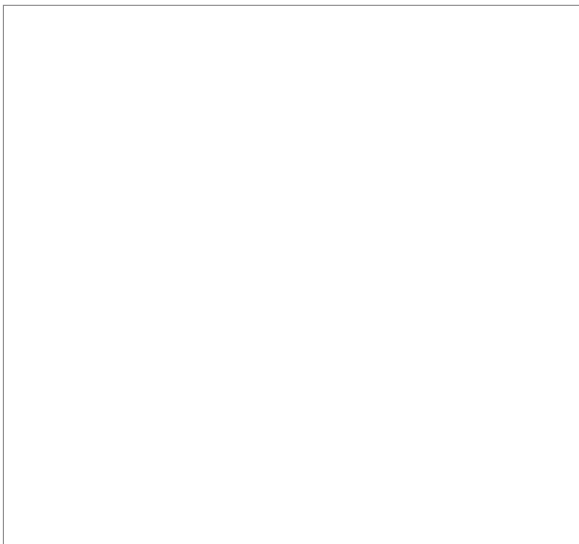
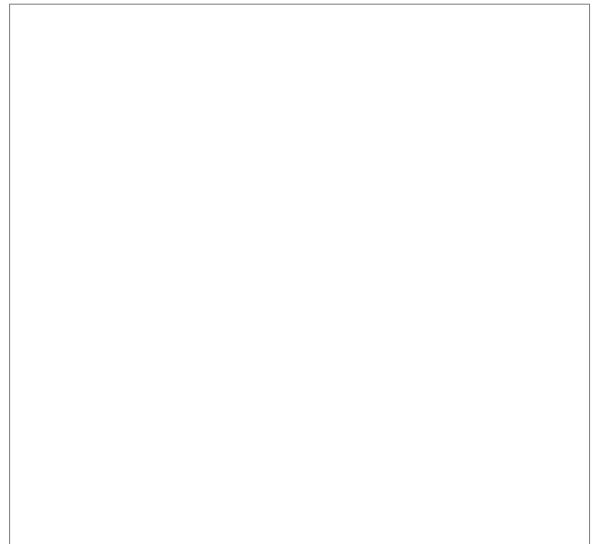
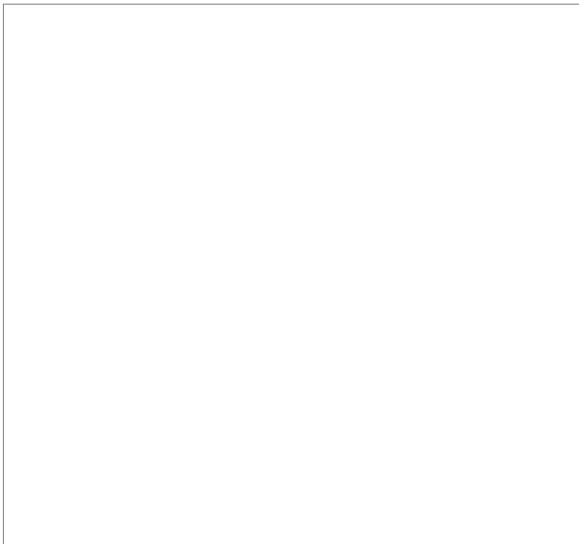
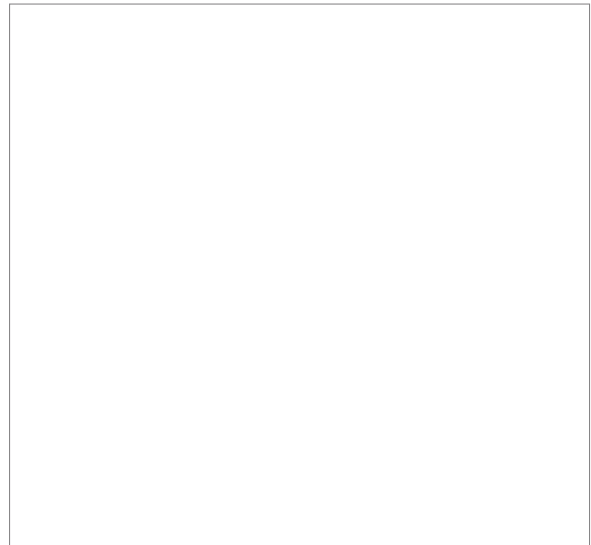
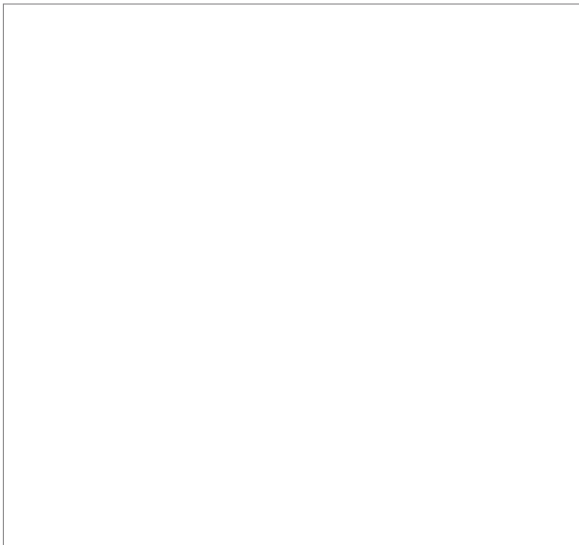
- Jeg vidste ikke ret meget om Danmark, før jeg kom hertil. Jeg havde læst nogle bøger om vikinger, og troede faktisk, at danskerne stadig var vikinger, siger Mohammad og griner.

- Det gode ved Danmark er, at børn bliver hørt. Man kan høre sin egen stemme. Det kan jeg godt lide. I Irak er folk ligeglade med, hvad børn siger. (...).

Mohammad drømmer om at blive tandlæge.

Bilag 2

Tegneserieskabelon

Bilag 3

Historie til brevskrivning

Ingen måtte tage min mormor fra mig

Af Adil Erdem, 'Rejsen ud af mørket'.

En historie om Mika fra Sri Lanka, der er nødt til at flygte og må forlade sin mormor.

JEG KAN IKKE HUSKE min far. Det er noget med, at han blev soldat i den tamilske hær, da jeg var halvandet år. Og min mor sagde, at han en dag ville komme tilbage. Vi ventede på ham hjemme hos min mormor, indtil jeg fyldte seks år. Jeg havde nogle billeder af ham. Dem tog jeg med i seng hver eneste nat. Jeg ville bare have, at han skulle komme hjem og holde mig i hånden og kysse mig ligesom de andres fædre gjorde. Men jeg snakkede aldrig med min mor eller andre om det.

Vi boede hos min mormor og morfar i en lille by i bjergene. Min mor tog ned til byen hver dag og arbejdede på et hospital. Imens blev jeg passet af min mormor. De voksne sagde, at jeg skulle sige, at jeg ingen far havde. På den måde kunne vi holde det hemmeligt, at min far var soldat. Jeg fik også et nyt navn, ligesom min mor, så ingen kunne finde frem til os.

Min mormor var både min lærer og min bedste legekammerat. Vi var simpelthen sammen fra morgen til aften. Men da jeg fyldte seks år, var det efterhånden for farligt for mig og min mor at bo der. Vi fik hele tiden uventede gæster i uniform. De spurgte altid efter min far og nogle af hans kammerater.

En aften sad familien til sent om natten og snakkede længe om, at jeg og min mor skulle flygte til et helt andet sted med hjælp fra nogle, som min morfar kendte. Allerede nogle dage efter skulle vi være parate til at gå en tur, som ville vare i flere dage. Næste dag begyndte min mormor at fortælle mig om, hvor vigtigt det var for

mig og min mor, at vi kom væk. Men jeg kunne også se på hende, at hun var meget ked af det. Og jeg blev hele tiden ved med at spørge hende om, hvorfor hende og morfar ikke også skulle med.

Vi er blevet gamle, min pige. Vores ben kan slet ikke klare den lange tur”, svarede hun mig.

Det var rigtigt. Både min mormor og morfar var gamle og havde svært ved bare at gå ned til landsbyen, når vi skulle købe ind.

Nogle timer før vi skulle af sted, gik det op for mig, at det hele var alvorligt ment. Jeg holdt fast om min mormor og græd og skældte ud. Min mormor græd også og ville heller ikke give slip på mig.

Den sidste nat glemmer jeg nok aldrig. Jeg sov i min mormors seng og holdt fast i hendes nattøj. Ingen måtte tage hende fra mig. Og hun kyssede mig i håret og græd. Jeg kan stadigvæk mærke, hvordan hendes tårer løb ned ad min kind.

Resten af natten husker jeg som en drøm. Jeg sad på et æsel sammen med min mor. Vi var på vej ned ad en bakke. Det var tidligt om morgenen. Da jeg ikke kunne se min mormor nogen steder, skreg jeg i panik. Min mor lagde hånden over min mund og bad mig om at tie stille. Hun forklarede mig, at vi kunne blive anholdt af de onde mennesker. Jeg sagde ikke mere.

Sådan startede vores flugt. Min mors og min. Efter flere dage kom vi til Danmark. Det var slet ikke meningen, at vi skulle så langt væk og aldrig vende tilbage til min mormor. Og min far har vi stadigvæk ikke hørt fra.

Bilag 4

Historie til øvelse om at pakke

Der var kun plads til én dukke

Af Adil Erdem, 'Rejsen ud af mørket'.

En historie om Morisa fra Bosnien, der skal pakke en taske, som hun skal have med på flugt.

HJEMME HOS OS SNAKKER vi ikke mere om, hvorfor vi er i Danmark. Det er nok fordi, min far får det dårligt. Han siger, at det er fortid nu. Krigen i Bosnien er fortid, og vi må se fremad. Men det tror jeg ikke på. Jeg tror ikke på, at man sådan bare glemmer det hele. Min mor siger tit, at det er godt for mig, fordi jeg allerede har glemt den tid. Og jeg har ikke lyst til at fortælle hende og far, at jeg kan huske hvert eneste øjeblik fra dengang.

Jeg var syv år, da vi flygtede fra Sarajevo. Jeg ved stadigvæk ikke helt, hvorfor krigen startede. Ideen med at flygte startede, da min storebror blev skudt midt på gaden i Sarajevo. Han var blevet sendt i byen af mine forældre for at skaffe mad til os. Dagen efter begravelsen planlagde mine forældre flugten. Det var noget med, at en lastbilchauffør skulle køre os til Istanbul i Tyrkiet. Og så kan jeg huske, at min mor måtte sælge sine smykker for at skaffe penge til rejsen.

Jeg var sammen med hende, da hun besøgte en guldsmed nede i et kælderrum i byen. Hun græd da hun lagde smykkerne på et glasbord. Min mor snakker aldrig om de smykker. Men jeg ved, at de betød meget for hende. Det var hendes bryllupsgave fra min far.

Dagen efter blev vi hentet af en taxa, der skulle køre os til en lastbil, som vi skulle til Istanbul med. Chaufføren var ligesom min far muslim og vidste ikke, at min mor var serber. De kendte vel ikke hinanden. Det var en af min fars venner, der havde bedt ham om at hente os. Vi tre søstre havde fået at vide, at vi ikke måtte snakke med nogen om, at vores mor ikke var muslim, for alle dem, der hjalp min far med flugten, var muslimer.

Lige inden vi blev hentet, gav min far os piger hver en plasticpose og bad os om kun at tage

de vigtigste ting med fra vores soveværelse. Min storesøster havde sit eget værelse, og min tvillingesøster og mig delte et. Jeg kan huske, at vi blev stående midt i værelset og kiggede på hinanden. Der skulle både være plads til tøj og legetøj og meget andet, som vi gerne ville have med. Jeg gik straks i gang med at komme dukker og bamser i min pose, og min søster gjorde det samme.

Så kom min mor ind og tømte poserne og bad os om at tage tøj i stedet for.

Så må I hver tage en dukke med i hånden”, sagde hun og græd.

Hun græd hele tiden. I hvert fald siden min bror var blevet skudt.

Så skulle vi vælge en dukke. Både jeg og min søster havde mange. Det var meget svært for os at vælge. Så tog vi hver én og måtte undskylde over for de andre dukker. Vi lovede dem, at vi selvfølgelig kom tilbage.

Da vi nåede frem til lastbilen, var det blevet helt mørkt.

Det var november, og der var sne over det hele. Mine forældre havde hver en stak tæpper med. Det viste sig senere, at vi fik brug for de tæpper. Vi blev straks lukket ind imellem nogle papkasser i lastbilen, hvor der også sad nogle andre mennesker.

Så kørte vi. Vi skulle køre i flere timer, fortalte mine forældre. Jeg kan faktisk ikke huske resten af turen. Jeg må have sovet.

Efter tre måneder på et lille hotelværelse i Istanbul kom vi med en flyvemaskine til Danmark. Jeg ved ikke, hvorfor vi skulle vente så længe, før vi kunne rejse. Men jeg synes ikke, det var sjovt at komme så langt væk fra Sarajevo. I den første tid savnede jeg især mine bedsteforældre. Min dukke har jeg stadigvæk. Det er min bedste veninde. Den må ikke blive væk.

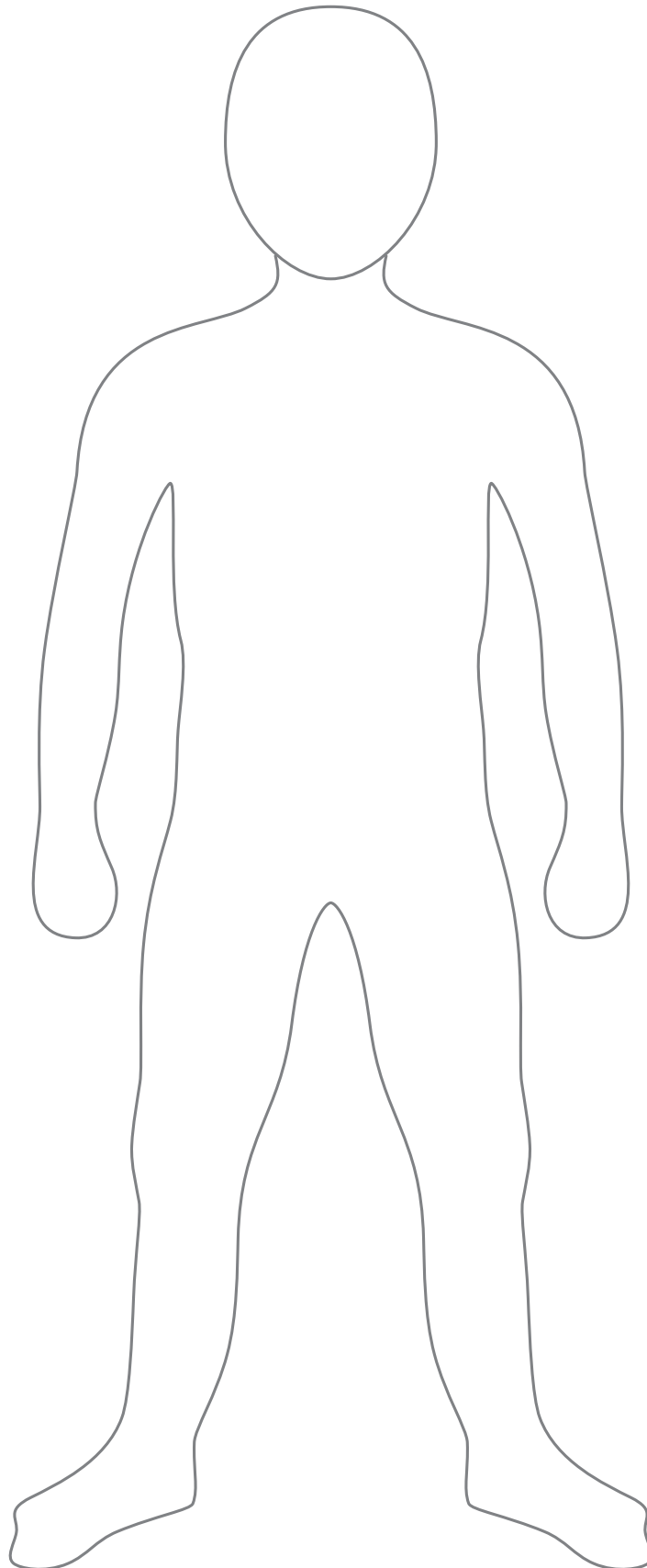
Bilag 5

Skoletaskeskabelon

Bilag 6

Skabelon til kropstegning

Bilag 7

Farvesymbolik til kropstegning

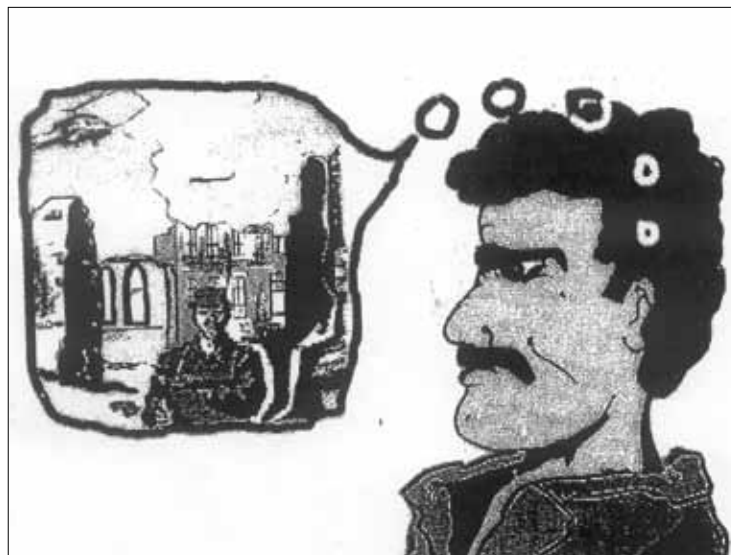
Hvor mærkes glæde?

Hvor mærkes tristhed?

Hvor mærkes vrede?

Bilag 8

Tre illustrationer

Bilag 9

Historierne om Fatme og Ali

Historien om Fatme

Af lærere fra Nordgårdskolen, skrevet i forbindelse med det omtalte projekt i Århus (jf. afsnittet 'Inspiration fra Århus').

Historierne handler om søskendeparret Ali og Fatme, som lever i et hjem, der er præget af forældrenes fortid i et krigsramt land. Situationen i hjemmet påvirker børnenes skolegang.

FATME VÅGNER, DET ER helt mørkt i værelset, - hun kan ikke lide mørket. Hun ligger lidt og lytter. Hun kan høre lyden fra fjernsynet inde i stuen, så sidder far nok derinde. Det er koldt og vådt i sengen og hun vil gerne ud på wc og have det våde nattøj af. Der er en hel sø i sengen af tisse – ad, hun synes det er så ulækkert, hvorfor kan hun ikke bare vågne, når hun skal tisse? Hun ligger lidt og kan mærke at hun får ondt i maven, hun er bange. Det er mærkeligt, alle hendes søskende tisser i sengen og mor er så træt af det. Nogen gange er sengen ikke helt tør når hun skal sove og det lugter.

Fatme lister ud af sengen og ud på badeværelset. Hun tager det våde af og finder noget tørt nattøj og et håndklæde til at lægge på den våde madras.

På vej tilbage i seng, lister hun hen og kigger ind af døren til stuen. Far sidder foran fjernsynet, han ser træt ud. Hun kan se, at han har ondt i hovedet igen, bare han ikke begynder at græde eller kaste med ting, for så vågner lillebror og græder og så bliver alting helt forfærdeligt. Hun er bange og lister tilbage i seng, men kan ikke sove, hun har meget ondt i maven nu, som om hun skal kaste op. Bare hun vidste, hvorfor hun bliver så bange, når far sidder der inde i stuen om natten.

Om dagen er han meget træt og de skal alle sammen være stille. Han er mest inde i mors og

hans værelse, og når han kommer ud bliver der helt stille i lejligheden. Det er som om at alting sker langsomt, som om at selv små lyde larmer.

Mor er også træt, men hun siger ikke noget. Hvis hun har det dårligt, bliver hun let sur og det er svært at gøre det rigtige. Det er også dumt at tisse i sengen, bare hun dog kunne lade være. Hun prøver hver aften at bestemme sig for at vågne, når hun mærker at hun skal tisse – hun mærker det bare aldrig, hun vågner altid først når det er koldt og vådt i sengen. Mor er så træt af det, der er så meget hun skal vaske. I morgen reder hun sengen fint og siger ikke noget om tisset.

Fatme vågner næste morgen, der er stille – hun kigger på uret. Åh nej, hun har sovet for længe. Hun skynder sig op, hurtigt tager hun tøj på, hun kan ikke nå ud at vaske sig. Hun griber skoletasken i gangen og løber ud ad døren. Bare læreren nu ikke skriver hjem, hun kommer tit for sent. Hun kan høre skolens klokke ringe ind. Hun løber alt hvad hun kan og kommer ind i klassen netop som læreren råber navnene op.

Undskyld, jeg kommer for sent”, siger hun.

Hun sætter sig tungt på stolen. Hendes mave gør ondt, hun har ikke fået morgenmad – hun har for resten heller ikke fået madpakke med. Hvorfor havde de ikke vækket hende i morges?

Læreren står og snakker, hun hedder Grethe. Fatme kan godt lide lyden af hendes stemme, men ordene er bare underlige lyde. Hun tager sin

bold op af tasken, den er gul og dejlig at røre ved. Hun kaster den fra den ene hånd til den anden.

FATME! Råbet når hende som et slag, det er Grethe der råber. Hun står lige foran Fatme.

"Hva', ja!", svarede Fatme. "Sig mig lige engang, hvad er det med dig, først kommer du for sent – igen – og så sidder du og leger med din bold i timen. Tag så dit idrætstøj og skynd dig over i hallen, de andre er gået".

Idrætstøj, det har hun glemt. Har de virkelig idræt i dag? Fatme går så langsomt over til hallen som hun kan. Hun vil ikke have idræt, hvordan kan hun undgå det?

I hallen er de andre gået i gang med at spille fodbold. Fatme spørger, hvilket hold hun skal spille på. Hun måtte låne noget gammelt idrætstøj, der engang er blevet glemt på skolen, fordi hun havde glemt sit eget, hun ser åndssvag ud. Da hun går ind på det grønne hold, er der et par af de andre piger der siger "åh, nej". Fatme ved godt, at de andre ikke gider have hende på holdet. Idræt er ikke noget for hende, hun kan ikke få sin krop til at gøre de rigtige ting. Og i dag skal hun også passe på, hvor tæt hun kommer på de andre, de skal helst ikke lugte, at hun lugter af tis.

Ad, hvor du lugter!", råber en af drengene. "Du stinker fandme af tis, bli'r du aldrig vasket". Alle de andre skriger af grin. Det hele drejer rundt i Fatmes hoved, rundt og rundt og rundt og rundt, hurtigere og hurtigere. Hun stormer frem mod den dreng der råbte. Hendes arme og hænder hamrer løs på ham, de vælter ham om på gulvet og hænderne fortsætter med at sende byger af slag ned over drengen.

Der er stille, alt for stille – så lyden af en telefon, der ringer. Fatme sidder på skolens kontor. Hun kan høre Grethe tale med skoleinspektøren: "Det er femte gang i denne uge, jeg kan ikke have hende i klassen, hun er jo farlig for de andre børn".

Farlig, er hun farlig? Det var jo drengen der var startet, åh, det er noget rod det hele, alt i

hendes hoved er rod. Hun smiler ved tanken om at kunne stikke hænderne ind i hovedet og rydde op.

Synes du det er sjovt?", spørger en stemme, det er inspektøren. Hvad skal hun svare, skal hun sige: "Ja, tænk hvis jeg kunne rydde op i mit hoved". Hun kommer til at grine. Inspektøren spørger, om hun er klar over, at den anden dreng er kommet på skadestuen, fordi hans læbe flækkede da hun slog ham.

Hun trækker på skuldrene, det vidste hun ikke. Hun ved ikke noget, ikke engang hvordan hun er havnet her på kontoret eller hvordan hendes hænder holdt op med at slå.

Kig på mig og svar, når jeg taler til dig", siger inspektøren – han hedder Hans og hans sko er brune, der er kridt på den ene sko. Hun kigger forsigtigt op, hendes mave gør ondt og hun har kvalme. "Jeg vil hjem", hører hun sig selv sige. "Ja, det var også meningen, vi kan ikke have nogen der slår her på skolen", siger Hans. "Men der var ingen hjemme hos dig, du må gå ned i klassen og love at opføre dig ordentligt resten af dagen".

Fatme ser ud af vinduet i klassen, det regner og det er sidste time. Mon Ali har fået fri?

Fatme, her er et brev til dine forældre. Jeg vil have det tilbage i morgen med mors eller fars underskrift, så jeg kan se, de har talt med dig om din opførsel", siger Grethe.

Klokken ringer, Fatme går ud af klassen, der står nogen af drengens venner, de vil slå hende. Hun gemmer sig på toilettet. Hun er sulten – ingen kan lide hende, hvorfor mon hun er til?

Fatme mærker brevet fra Grethe i lommen.

Hendes hænder holder brevet, de trækker det i tynde strimler, som igen rykkes over i små fine firkanter. Papirstykkerne flyder på vandet i toilettet. Hun skylder ud. Papirstykkerne hvirvles rundt i toilettet og da vandet igen er stille, er der ikke flere stykker papir.

Der er stille ude på gangen nu. Fatme åbner forsigtigt døren til toilettet. De er væk. Hun går ud af skolen, hjem.

Historien om Ali

DET REGNEDE. Det regnede rigtig meget. Ali sad og så ud af klasseværelsets vindue. Om lidt skulle han hjem. Ud at cykle i regnen. Og han havde ikke noget regntøj med. Han havde slet ikke noget regntøj. Mor blev ved med at love, at hun ville købe noget til ham, men det blev ligesom aldrig til noget. Det samme gjaldt for Fatme, hans søster. Hun havde heller ikke noget regntøj. Men hun havde ikke fri endnu, så måske var det holdt op med at regne, når hun skulle hjem. Ali havde fri efter denne time.

”Ali, Ali”, sagde hans lærer, men Ali hørte ingenting. Først da hun næsten råbte hans navn: ”ALI”, lød det temmelig højt, ”du følger jo slet ikke med, - hvad er det dog med dig, du sidder bare og kigger, og er slet ikke med. Det er altså her det foregår. Og det er altså en rigtig god ide at følge med lige nu, for det er lige nu vi gennemgår lektien til i morgen”.

Læreren, som hed Karen, kiggede bestemt på Ali. Ali kiggede bare tilbage uden at sige noget. Han kunne altså ikke lige koncentrere sig om det her lige nu. Men det kunne han jo heller ikke bare sige. Ali var faktisk meget glad for at gå i skole. Det var så dejligt at være henne i skolen sammen med kammeraterne. Frikvartererne var de bedste, for så skete der så meget. Ham og de andre drenge pjattede med pigerne eller drillede dem, eller også sad de og hørte musik mens de spillede kort. Det var lidt sværere i timerne. Det var egentlig ikke fordi han ikke lærte noget eller kunne følge med, - nej det var bare nogle gange så svært at høre efter hvad læreren sagde, fordi der kom en hel masse andre tanker ind i hovedet på ham, som han måtte tænke lige med det samme. Og hvis ikke han gjorde det, så be-

gyndte han bare at snakke og pjatte og drille siddekammeraterne.

Ali, ved du hvad vi har for til i morgen?”, spurgte Karen ham.

Nogle af pigerne fnisede, - én af drengene sagde, at han bare skulle sige side 42. Ali sagde ingenting. Han var lige ved at grine, - nej han var ej, - han var faktisk lige ved at græde, men heldigvis kunne han godt grine. Ali grinede højt og sagde, at han da godt vidste, at det var side 42, de skulle have for.

Karen kiggede bestemt på ham. Hun sagde ingenting. Hun gik stille hen foran hans bord, satte sig på hug foran ham og sagde meget stille, at det altså ikke var side 42 men side 43.

Ali, hvordan kan det være du bare sidder og kigger ud af vinduet?”, spurgte hun igen.

Hvad foregår der egentlig inde i dit hoved?” Hun sagde det på en sød måde, mens hun kiggede på sådan en undersøgende måde. Hun kiggede på ham som om hun ledte efter noget i hans ansigt, - som om hun ventede på noget, eller ventede at se noget. Ali vidste ikke, hvad han skulle sige. Hvad skulle han sige eller gøre?

Han kunne da ikke bare sidde her og fortælle, hvad det er, han sidder og tænker, - hvad det er, der foregår inde i hans hoved. Hvad ville hun ikke tro, - ja for slet ikke at tænke på klassekammeraterne, hvad ville de ikke tro om ham.

Ali kunne mærke, at hans hoved igen blev lige som når han ikke havde ryddet op på sit og lillebrorens værelse. Det var ikke til at være der, når der var rodet. Det var ikke til at holde ud at være der, når han ikke kunne finde sine ting fordi der var så rodet.

Sådan havde han det også lige nu. Det var ikke

til at holde ud, at Karen sådan ville høre, hvad der foregik inde i hans hoved lige nu. Tankerne, - ja billederne – vrimlede frem indeni ham, - og han havde slet ikke styr på dem.

Han kunne da ikke bare fortælle, at han var bange for at komme hjem fra skole hver dag, og at han faktisk sad og tænkte på sin mor, da han kiggede ud af vinduet og slet ikke hørte efter, hvad Karen sagde. Ali mærkede, hvordan han blev varm indeni – den slags varme indeni, som når man er glad. Men samtidig mærkede han også, hvordan maven trak sig sammen og det begyndte at gøre ondt.

Han sad jo netop og tænkte på alt det som hun så tit havde lovet ham eller hans søskende, men aldrig kunne holde. Hun havde også så meget at se til. Alle børnene selvfølgelig, men også alt det andet, - alt det derhjemme der skulle passes, - mad der skulle købes ind, - samtidig med at hun skulle gå på kursus og først var hjemme klokken fire om eftermiddagen.

Og så var der jo far.

Åh, han blev nogle gange så træt når han tænkte på far. Ked af det, vred, ja nogle gange som om hans hjerne blev et stort sort hul, når han tænkte på ham. Mor sagde aldrig noget til det.

Altså at far altid skulle sove om dagen, fordi han ikke kunne sove om natten, - men sad oppe næsten hver nat. Ali vidste faktisk ikke, hvad han lavede. Nogle gange kunne han høre at tv'et kørte, men for det meste var der stille, og al lyset i stuen var som regel tændt. Ali havde aldrig set ham læse, så det var ikke det, han fik tiden til at gå med. Der var heller ingen der spurgte.

Det var som om det lå i luften, at det skulle man ikke spørge om. Ali havde bare lidt på fornemmelsen, at det var noget med den gang før far og mor kom til Danmark.

Der var jo krig der hvor de kom fra. I deres eget land. Far fortalte aldrig om noget fra den gang. Kun at det var et smukt land, - og at det ville være dejligt, hvis de kunne vende tilbage igen engang. Far savnede sit gamle land. Det var

Ali ikke i tvivl om. Men han kan da ikke savne krig og ødelæggelse.

Og nu sad Karen der og ville vide, hvad der foregik inde i hans hoved. Åh, det var ikke til at holde ud. Det var ikke til at holde ud, og ingen ville kunne forstå det. Der var ingen der ville kunne forstå, hvorfor han næsten altid er bange for at komme hjem efter skoletid. Ali vidste aldrig, hvordan far havde det. Nogle gange var han i strålende humør, andre gange kunne man ikke engang komme ind i entréen inden der blev skældt ud. Selv om Ali og hans søskende altid gik stille ind og passende på ikke at smække med døren, - ja så kunne far alligevel blive vred, råbe højt og skælde ud.

Tit havde far hovedpine og så skulle man bare være stille hele tiden. Det var svært. Det var også svært for de mindre søskende som ikke forstod, hvorfor de skulle være stille. Så slog far dem, fordi han ville have ro.

Ali husker også engang, hvor de sad og så fjernsyn. Far sagde, at det var for højt. Ali ville tage fjernbetjeningen for at skrue ned, men tabte den. Far samlede den op og slog Ali med den og råbte og skældte ud.

Åh, han fik så ondt i maven når sådan noget skete. Eller hovedpine.

Ali, klokken har ringet, - du har fri, - du skal hjem nu". Karens stemme nåede endelig Ali.

Ali havde på fornemmelsen, at hun havde sagt det til ham flere gange inden han hørte det.

Ali du må gerne gå nu, det har ringet! Skal du ikke hjem?". Karen smilede til ham.

"Hvad er det med dig Ali, - du ser træt ud, - får du sovet nok?"

Ali kiggede på Karen. Bare hun dog ville sige, at han kunne få lov til at blive på skolen hele eftermiddagen, så han ikke behøvede at komme hjem lige nu.

Jo", svarede han. "Men jeg har bare sådan en hovedpine".

"Nå, - så er det jo godt at du har fri nu. Skynd du dig at smutte. Det regner heller ikke mere".

**DANSK FLYGTNINGEHJÆLP
CENTER FOR UDSATTE FLYGTNINGE**

Borgergade 10, 3.sal
DK-1300 København K

Telefon +45 3373 5000
Fax +45 3332 8448
www.flygtning.dk/udsatte
udsatte@drc.dk